ئەخلاق باغچىسىدىن گۈلدەستە

مۇھەممەت ئوسمان ھاجى

ئەجدادلىرىمىز دۇنيانىڭ تۈرلۈك ئىشلىرىنى تولا كۆرۈپ، تەجرىبە - ساۋاقلارنى ھاسىل قىلغان ۋە پىشقان. دوختۇرلار كېسەللەرگە دورا تەييارلىغاندەك ئەجدادلىرىمىزمۇ خارلىنىشقا سەۋەب بولىدىغان ئەخلاقسىزلىق كېسەللىرىگە ئۆز تەجرىبىلىرىدىن پەزىلەت دۇردانىلىرىنى تەييارلاپ، بىزنى ئېسىل ئەخلاق، ياخشى مىجەز - خۇلقتا ئوندىگەندۇر. «ئەخلاق باغچىسىدىن گۈلدەستە» ناملىق بۇ ئاددىي ئەسەرنى بىر نەچچە يىلدىن بېرى ئۆز بېشىمدىن ئوتكۈزگەن تەجرىبە - ساۋاق، خاتىرە - خاتىمىلەرنى يەكۈنلەش ئاساسىدا يازىش ئەۋلادلارغا يالداما بولۇرمىكىن، دېگەن ئۈمىدتە يازدىم. بەلكىم يازغانلىرىم كۆڭۈلدىكىدەك بولمىغان بولۇشى مۇمكىن. لېكىن كەلگۈسىدە دوست - بۇرادەرلىرىم ۋە يازىش ئەۋلادلارنىڭ مىللىتىمىزنىڭ ئېسىل ئەخلاق - پەزىلەتلىرى ھەققىدە ئاجايىپ نادىر ئەسەرلەرنى يېزىپ چىقىدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن.

— ئاپتوردىن

ئىنسانىنىڭ كامالەتكە يېتىشى

ئىنسان ئۆزىدە ئەدەب - ئەخلاق، ئىلىم - مەرىپەت، ھۈنەر - كەسىپ ۋە ياخشى خىسلەتلەرنى ھازىرلىغاندىلا كامالەتكە يەتكەن بولىدۇ. ئادەم بالىسىنىڭ ھايۋاندىن پەرقى - ئۇنىڭ ئەقىل بىلەن ئىش قىلىدىغانلىقىدىندۇر. ئادەمنىڭ قىممىتى ئۇنىڭ قىلغان ئىشىغا باغلىق بولىدۇ. دېمەك، كىشىگە بىر ئالاھىدە بولغان ئىلمىي - ئەخلاقىي سۈپەتنىڭ قوشۇلمىقى ئۇنىڭ قىممىتىنى يەنمۇ ئاشۇرىدۇ.

بىر ئادەم ئەدەب ۋە ئېسىل خۇلق ئىگىلىسە، ئىلىم ئۆگەنسە ياكى ھالال كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىپ پۇل تېپىپ ئىلمىي تەشكىلاتلار، مەكتەپ، دوختۇرخانا، كۈتۈپخانا، يېتىم - يېسىرلارنى تەربىيىلەش ئورۇنلىرىغا ئىئانە - ئېھسان قىلسا كاتتا ھۈرمەت ۋە ئىززەت تاپىدۇ. ئۇ، ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىنمۇ نام - شەرىپى ئەل - جامائەتنىڭ ئاغزىدىن چۈشمەيدۇ.

بۇنىڭ ئەكسىچە، بىر كىشى ئەدەبسىز (قىلىقسىز)، ئىلىمسىز ۋە ھۈنەرسىز ئۆمۈر كەچۈرسە، بۇ دۇنيادا ھېچقانداق نام - نىشانى ۋە ئېتىبارى بولمايدۇ. ئۆلگەندىن كېيىن كىشىلەر تەرىپىدىن تامامەن ئونتۇلىدۇ.

ھەر قانداق كىشى تېنى سالامەت، پۈرسەت بار ۋاقتىدا ئىلىم ئۆگەنمىكى كېرەك، خۇسۇسەن ياشلار ئۈچۈن ئىلىم ھاسىل قىلىش تېخىمۇ زۆرۈردۇر. چۈنكى ياشلىق ۋاقىت دۇنيادىكى ھەر قانداق نەرسىدىن قىممەتلىكتۇر. شۇڭا، ئۇنى چوڭ پۈرسەت ۋە غەنىيمەت بىلمەك كېرەكتۇر. بۇ پۈرسەت ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن قانچىلىك ئېپسۇس قىلىنسىمۇ پايدا بەرمەيدۇ ۋە قانچىلىك مال - دۇنيا سەرپ قىلسىمۇ قايتۇرۇۋالغىلى بولمايدۇ.

ئەدەب - ئەخلاق ھەققىدە

ئۈيغۇرلار قەدىمدىن تارتىپ باللىرىغا ئەدەب - قائىدە ئۆگىتىپ، ئۇنى «قىلىق - خۇي» دەپ ئاتاپ كەلگەن. ئەدەب ۋە ياخشى قىلىق پۈتكۈل ئىنسانغا خاس سۈپەتتۇر. ئەخلاق ئىككى خىل بولىدۇ. بىرى، ئېسىل ئەخلاقىي قىلىقلار، يەنە بىرى ناچار پەس ئەخلاق ۋە قىلىقسىزلىقلاردۇر.

ئەخلاق ئىگىسىگە ئاز سۆز كۈپايە قىلىدۇ. ئەمما ئەقىلسىز كىشىگە ھەر قانچە كۆپ سۆزمۇ كار قىلمايدۇ. بىر كىشىنىڭ قانداقلىقىنى بىلىشتە مۇھىمى ئۇنىڭ ئەخلاق - پەزىلىتىگە قارىش كېرەك.

ئەدەب

ئەدەب - جەمئىيەتنى ئىدارە قىلىش يولىدىكى قائىدىلەر بولۇپ، يامان سۆز، يامان ئىشلاردىن ئۆزىنى يىغىش، ئۆزىنىڭ ھەم كىشىلەرنىڭ ئىززەت - ھۈرمىتىنى ساقلاپ، ئابرويىنى تۆكمەسلىكتۇر. بىلىش كېرەككى، ئادەمنىڭ مەرتىۋىسى ئۇنىڭ ئەدەب - ئەخلاقىدىن كېلىدۇ. ئاتا - ئانا، ئۇستاز، ئىلىم ئەھلى، پىشقەدەملەر، ساۋاقداشلار ئالدىدا ئەدەبلىك بولۇش - ھەر بىر كىشىدە بولۇشقا تېگىشلىك پەزىلەتتۇر. ھەقىقىي ئادەم ئەدەب «قېلىپى»غا چۈشكەن بولىدۇ.

بىلىم

بىلىم - بىلمىگەننى بىلمەك ۋە ئۆگەنمەكتۇر. ئۇ، ئىنسان ئۈچۈن ئۇلۇغ بىر زىننەت، شۇنداقلا بارچە پەزىلەتنىڭ گۈلتاجىدۇر. بىلىم ئىلىشتىن مەقسەت - دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ئۆزىگە پايدىسى ياكى زىيىنى بولغان نەرسىلەر-

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار نامبىرى

نى بىلىش بولۇپ، ئۇ پەقەت ئىنسانلارغىلا خاس سۈپەت-تۇر. ئىلىمدارلار بىلەن نادانلار ھەرگىزمۇ تەڭ بولالمايدۇ. بىلىملىك ئادەم ئۇستازمۇ، ئىجادكارمۇ، ناتىقمۇ، ئۇستىمۇ، تىلماچمۇ ... ھەممە - ھەممىسى بولالايدۇكى، قولىدىن ھېچ ئىش قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. ئىلىم ئەقلى خۇددى مېۋىلىك دەرەخلەرگە ئوخشاش ئېگىلىپ تۇرىدۇ ۋە پۇتۇن مەۋجۇداتلارغا نەپ بېرىدۇ.

ھېكمەت

ھېكمەت - بارلىق مەۋجۇداتلارنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى - سىرىنى تېگى - تەكتىگىچە، ئىنچىكىلىپ، ۋايىغا يەتكۈزۈپ بىلمەك ۋە ئويلاپ - ئەقىل بىلەن سۆزلىمەك-تۇر.

مۇلايىملىق

مۇلايىم كىشى - كەمتەرىن، سىلىق، ئاداۋەت تۇتماي-دىغان، ئېپۇچان، ياخشى نىيەتلىك كىشىدۇ. مۇنداق سۈپەتلىك كىشىگە ھەممە ئادەم ئامراق بولىدۇكى، ئۇنىڭ سۆزلىرى ئۆتۈملۈك ۋە قوبۇل قىلارلىق بولىدۇ.

مۇلايىملىق غەزىپىنى ھەر چاغدا مەغلۇپ قىلىدۇ. باتۇر كىم؟ دەپ سورىغۇچىغا ئاقىللاردىن بىرى: باتۇر ئاچچىقى كەلگەندە غەزىپىلەنمەي ئۆزىنى تۇتقان، غەزىپىنى ئىچىگە يۇتقان كىشىدۇر، دەپ جاۋاب بەرگەنكەن.

ھېكايە قىلىنىشچە، مەشھۇر شاھلاردىن بولغان پو-ساخانىڭ ئىلكىدە ناھايىتى ئېسىل، كۆركەم بىر دانە گۆھەر بار ئىكەن. شاھ ئۇنى ئۆزۈك قىلدۇرماقچى بولۇپ زەرگەرگە بېرىپتۇ، لېكىن زەرگەر ۋەدە قىلغان كۈنى بېتىپ كېلەلمەپتۇ. شاھ كىشى ئەۋەتىپ ئۇنى ھۇزۇرىغا چاقىرىپتۇ. لېكىن قورقۇشتىن چىرايى تاتارغان، دىر - دىر تىترەپ تۇرغان زەرگەرنى كۆرگەن شاھ ئۇنىڭدىن قورقۇشنىڭ سەۋەبىنى سورىغانىكەن، «گۇناھىمنى بىيتاي دېسەم، ئالىيلىرىنىڭ غەزىپىدىن قورقىمەن» دەپتۇ زەرگەر. شاھ تەبەسسۇم بىلەن: «ھەرنە گۇناھ قىلغان بولساڭ ئۆتتۈم» دەپتۇ. زەرگەر قوينىدىن ياغلىققا ئورالغان ۋە تۆت پارچە بولۇپ كەتكەن گۆھەرنى ئېلىپ كۆرسىتىپتۇ. بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن شاھ غەزىپلىنىشنىڭ ئورنىغا كۈلۈپ تۇرۇپ: «ئۇنداق بولسا ھەر پارچىسىدا بىردىن تۆت دانە ئۆزۈك ياسىغىن» دەپتۇ. شاھنىكى بۇ مۇلايىملىق زەرگەر-نى ۋە بۇ ئەلنىڭ جىمىكى پۇقرالىرىنى زوقلاندۇرۇپتۇ ۋە سۆيۈندۈرۈپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن شاھنى ھەممە ھەمايە قىلىدىغان بوپتۇ. مانا بۇ مۇلايىملىقنىڭ نەتىجىسى. ئەگەر ئۇ زەرگەرگە غەزەپ قىلغان بولسا ئەلنىڭ ھەمايىسىدىن ئايرىلىپ قالغان بولاتتى.

نوشىروۋان ئالىملىرىدىن مۇلايىملىق ھەققىدە سورە-غاندا، ئۇلار مۇنداق جاۋاب بەرگەنكەن:

- مۇلايىملىقنىڭ تەبىرى نېمىدۇر؟

- مۇلايىملىق - كىشى مەجەزىنىڭ تۆزى دېمەك-تۇر.

- مۇلايىملىقنىڭ نىشانىسىچۇ؟

- بىرىنچىدىن، كىشىگە سىلىق گەپ بىلەن جاۋاب بېرىدۇ؛ ئىككىنچىدىن، غەزىپىڭ كىشىنى ئۆز يۇقاشلىقى بىلەن خىجىل قىلىدۇ؛ ئۈچىنچىدىن، كىشىدىن جىنايەت سادىر بولغاندا جازالاش قۇدرىتى بار تۇرۇپ غەزىپىنى ئىچىگە يۇتۇپ، گۇناھكارنىمۇ، ئۆزىنىمۇ خۇش قىلىدۇ.

سەۋرچانلىق

سەۋر - ھايانلىقتا ئىنسانغا يولۇققان بالالارغا چىدە-ملىق، ھەر ئىشتا ۋە ھەر ۋاقىتتا ئۆزىنى تۇتماق دېمەكتۇر.

ھەر ئىشتا ۋە ھەر ۋاقىتتا سەۋرى قىلماق ئېسىل ۋە ياخشى خۇلقلاردىن بولۇپ، ھەر ۋاقىت سەۋرچانلىق بىلەن ئىش قىلغان كىشى مۇرادىغا يېتىدۇ.

سەۋرچان كىشى بېشىغا بالا كەلگەندە ياكى بىرەر كىشىدىن جەۋرى - زەرمە كۆرگەندە سەۋر قىلالىسا (ئۆز-زىنى تۇتالىسىلا) كېيىن بۇ سەۋر - تاقەت خۇشاللىققا سەۋەبكار بولىدۇ، ئەجرى نەتىجىگە ئېرىشىدۇ. جەۋرى ۋە زەرمە يەتكۈزگەن ئادەم پۇشايمان قىلىدۇ، ئۆيىتىدۇ. بۇ، تەجرىبىدىن ئۆتكەن.

لېكىن تۆۋەندىكى يەتتە ئىشتا ئۆيغۇرلار قەدىمدىن سەۋر قىلىش (كەچىكىش)قا بولمايدۇ، دەپ قارايدۇ:

بىرىنچى، گۇناھدىن پۇشايمان قىلىشتا؛ ئىككىنچى، قەرزنى تۆگىتىشتە؛ ئۈچىنچى، مېھمانىنى ھۇرمەتلەش ۋە كۈتۈۋېلىشتا؛ تۆتىنچى، ئۆلۈكنى دەپنە قىلىشتا؛ بەشىن-چى، ناپاك بولسا يۇيۇنۇشتا؛ ئالتىنچى، باللار بالاغەتكە يەتكەندە ۋاقتىدا ئۆيلۈك قىلىشتا؛ يەتتىنچى، چېكىدىن ئاشقان زۇلۇمغا.

بۇيۇك تۈرك شاھى بوقاخان ئەمرلىرىگە: «قاچانكى شۇ كىشىلەرنى سەۋرچانلىقى ۋە مەردانىلىقى بىلەن سىناپ كۆرمىگۈنچە، كىشىلەرنىڭ سۆرىتى، تۈرقى، قىياپىتى ۋە نەسلى نەسەبىگە گول بولماڭلار، ئاغزىدىكى تۆت ئېغىز لاپقا پۇتمەڭلار!» دەپ ئېيتقانىدى.

سەۋر - ئالاھىدە بولغان بىر خىسلەتتۇر. سەۋرچان كىشى قايغۇ - ھەسرەت ۋە دەشۋارچىلىقلارنى مەنىستمەي-دۇ.

سەۋر بولمىسا باشقا ئېسىل خۇلقلارمۇ بولمايدۇ. ئىنسانلارنىڭ ئۈستىگە كەلگەن ئاپەتلەرنىڭ تولىسىنىڭ

سەۋەبى سەۋر ۋە چىدامنىڭ بوقلۇقىدىن ياكى ئۇنىڭ زىسپىلىكىدىن بولىدۇ.

ھېكايەت: قەدىمدە خىزىرخان ئۆزىنىڭ ئەمرىلىدىن بىرىنى چاقىرىپ، موڭغۇللارنىڭ ھۆجۇمىنى چېكىندۈرۈش ھەققىدە مەسلىھەتكە ئولتۇرغاندا گېلىم ئاستىدىن چىققان بىر چايان ئەمرىنىڭ كېيىمى ئىچىگە كىرىپ يوتىسىنى چېقىپتۇ. ئەمىر سەۋر قىلىپ، تۇرقىنى ئۆزگەرتمەي خانىنىڭ مەسلىھەتىگە جاۋاب بېرەلمەي بولغاندىن كېيىن تازىم بىلەن ئوردىدىن چىقىپ ئاندىن كېيىملىرىنى يېشىپ، چايانىنى ئۆلتۈرۈپ ئارام ئاپتۇ. بىر نەچچە كۈندىن كېيىن خان بۇ ئەھۋالنى ئوقۇپ، بۇ ئەمرىنى چاقىرتىپ كېلىپ:

ـ ئەي ئەمىر! كىشى ئۆزىنى ھەر قانداق زەھەرلەردىن ئاسراش ۋاجىبتۇر. نېمە ئۈچۈن چايان چېنىگىنى چاقماندا دەرھال ئۇنى ئۆلتۈرۈپ سالامەتلىكىنى ئەسرەمەيدىك؟ ـ دەپ سوراپتۇ.

ئەمىر جاۋاب بېرىپ:

ـ بۇگۈن مەن مېنى چاقماق بىر چايانىنىڭ زەھىرىدىن قورقۇپ، سېنىڭ مەن بىلەن ئۆتكۈزۈۋاتقان سۆھبىتىڭگە دەخلى يەتكۈزسەم تاكلا قالماقلار بىلەن بولىدىغان جەڭنىڭ زەھەرلىك تېغىغا قاندىقمۇ چىداش بېرەلەيمەن، ـ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. بېرىلگەن بۇ جاۋاب خانغا مەقبۇل كۆرۈلۈپ، ئەمرىنىڭ مەرتىۋىسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ، ئۇنىڭغا ئەمرىلەر ئەمرى (ئەمىرىل ئۇمرا) ئۇنۋانىنى بېرىپ تارتۇقلاپتۇ.

ئەمىر ئاز ۋاقىت كۆرگەن ريازىتىگە سەۋر قىلىش بىلەن يۇقىرى مەرتىۋىگە مۇشەررەپ بولغانلىكەن.

كەمتەرلىك ـ تەۋەزۇلۇق

تەۋەزۇ ـ ئۆزىنى كىشىلەر ئالدىدا تۆۋەن تۇتۇپ، كەمتەرلىك بىلەن مۇئامىلە قىلىش دېگەنلىكتۇر. كىشى ئۈچۈن ھەر قاچاندا ئۆزىنى كەمتەر تۇتۇش ـ كۆركەم خۇلقىدۇر. بۇ، ئىنسانىدا بولۇشقا تېگىشلىك ئېسىل پەزىلەتتۇر.

سامانى شاھلىرىدىن ئىبنى ئەھمەد ئۇغلىغا ۋەسىيەت قىلىپ: «... مېنىڭ ھاياتىمدا كەمتەرلىك ـ مەردانىلىك بىلەن قولغا كەلتۈرگەن سەلتەنىتىم، بايلىقىم، ئەسكىرىم ساقا قالىدۇ. بۇنى قولۇمدا تۇرسۇن دېسەڭ، سەلتەنەتىڭنى ئۆمۈرلۈك بولۇشىدىن ئۈمىد كۈتمە ـ ئۇ بىر كۈن ۋەيران بولىدۇ. ئۈمىد كۈتىدىغىنىڭ كەمتەرلىك بولسۇن. خەزىنىگە تايانما ـ ئۇنىڭغا زاۋال يەتكۈسى، مەردانىلىككە تايان. لەشكەرگە ئىشەنمە، بۇيرۇقۇڭدا بولمۇرمەيدۇ. خۇداغا ئىشەن» دېگەنىكەن.

ھەر قانداق ئىشنىڭ ۋۇجۇدقا چىقىشىغا ئىككى سۇبەپنىڭ جۇغلىنىشى لازىم:

1. كەرەلىك (كەڭ قورساق بولۇش)
2. تەۋەزۇلۇق (كەمتەر بولۇش)

مۇشۇ ئىككى سۇبەپ ئادەمدە ھازىرلانسا، ئۇنىڭ مەرتىۋىسى ئۆسۈپ بارىدۇ.

كەمتەرلىكنىڭ ئالامىتى شۇكى: ئۇ، خاھى ئالىم، خاھى پېقىر، خاھى سالىھ بولسۇن ھەممىنى دوست تۇتۇپ، ئۇلارغا نەپ يەتكۈزىدۇ، خۇش مۇئامىلە قىلىدۇ.

شۇڭلاشقا، ھەر بىر كىشى بۇ پەزىلەتنى ئۆزىنىڭ ئادەت قىلىشقا تېگىشلىكتۇر. تەۋەزۇلۇق كىشى دۇشمەنلىرى ئالدىدا غالىب بولىدۇ، ئەل ـ جامائەت ئالدىدا مەرتىۋىسى ئاشىدۇ. ئۇنىڭ ئەكسىچە، ئەلدىن ئۈيانماي كىبىر ـ تەمەننا قىلغانلارنىڭ يۈزى چۈشۈپ، مەرتىۋىسى تۆۋەنلەپ، ئاخىر خارلىقتا قالىدۇ.

كۆيۈمچان بولۇش

كۆيۈمچانلىق، رەھىم ـ شەپقەت دېگەن كىشىلەرگە رەھىم قىلماق، يېتىم ـ يېسىر، ئىلاجسىز، بىچارە، غېرىب ۋە دىلى سۇنۇق ـ دەردكە شېرىكلەرنىڭ كۆز يېشىنى مەرھەمەت قولى بىلەن ئېرتماق ـ سۈرتمەك دېمەكتۇر.

ئىنسانىنىڭ سائادەت ۋە سالامىتى بالا ـ چاقىلىرىغا كۆرسەتكەن شەپقەت، كىشىلەرگە قىلغان مەرھەمىتىگە باغلىقتۇر.

شەپقەت ۋە مەرھەمەت قىلمايدىغان ئادەم خەلقىنىڭ ھۆرمىتىدىن مەھرۇمدۇر. ئۇ دائىم غەم ـ ئەندىشە، خاپىلىق بىلەن ئۆمرىنى ئۆتكۈزىدۇ.

بىرەر ئادەمنىڭ بىرەر ئىشىدا ئېغىرچىلىق بولۇپ، سەندىن ياردەم سوراپ قالسا، كۆچۈڭنىڭ بارىچە ياردەم بېرىپ، ئۇنى شۇ ئېغىرچىلىقتىن قوتۇلدۇرماق ناھايىتى ياخشى ئىشتۇر. ئەگەر سەن ئۇنىڭغا راست ـ ھەقىقىي ياردەم بەرگەن بولساڭ، مۇبادا سېنىڭ بېشىڭغىمۇ ئېغىر چىلىق چۈزۈپ قالسا ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتىنى ئېلىشىڭ مۇمكىن. ئەگەر قولۇڭدىن كېلىدىغان ياخشىلىقنى كىشىدىن ئايىغان بولساڭ، ساڭىمۇ ھېچكىم ياخشىلىق قىلمايدۇ. ئادەملەرنىڭ ياخشىسى باشقا ئادەملەرگە پايدا يەتكۈزگۈچى ۋە ياردەم قىلغۇچىلاردۇر.

چىن دىل بىلەن ئىش قىلغۇچى بولۇش

چىن دىل بىلەن ئىش قىلىش (ئىخلاس ـ سەمىمىيلىك) ـ قىلىدىغان ياخشى ئىشلارنى رىيا ۋە غەرەزدىن، مىننەت ۋە تەمەدىن، نام ۋە شۆھرەتتىن يىراق تۇتۇپ، باشقىلارغا مەنپەئەت يەتكۈزۈشنىلا ئويلاپ، چىن

ئەۋلاد گۈرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار نامبىرى

كۆڭلى بىلەن قىلىش ياكى كىشىلەردىن دەرىجە، ئىنئام، مۇكاپات، ئېھسان تەمە قىلماي قىلىش دېمەكتۇر.

ئەكسىچە، ئۇنىڭغا نەپسانىي غەرەز ئارىلىشىپ قالسا، ھەققانىي ئەمەلنى بۇزۇپ، سەندىكى ئىخلاسنى بۇلغايدۇ.

تەمكىنلىك ۋە ئېغىر - بېسىقلىق

تەمكىنلىك - ئالدىراڭغۇلۇق قىلماسلىق دېمەكتۇر.

ئېغىر - بېسىقلىق - ھەر قانداق ئىشتا ۋە ھەر قانداق ئەھۋالدا ئۆزىنى تۇتۇشنى بىلىش، سالماق بولۇش دېگەنلىكتۇر. يول يۈرگەندە ھاجەت بولمىسا، ئۆتكەن - كەچكەنگە قارىما، ۋارقىراپ گەپ قىلما، كېچىككەنە نەرسىلەرگە تەئەججۈپلىنىپ، ھاڭۋېقىپ - داڭ قېتىپ قاراپ قالما. شاللاقلىق قىلماي سالماق - تەمكىن قەدەم تاشلاپ ئۆز بولۇڭغا ماڭ.

سېنىڭ يۈرۈش - تۇرۇشۇڭدىن دوستلىرىڭ مەغرۇرلانسۇن، دۈشمەنلىرىڭ تىترىسۇن.

ئولتۇرغان چاغدا پۇت - قول ۋە باشقا ئەزالىرىڭنى سەۋەبسىز ھەرىكەتلەندۈرمە.

تەمكىنلىك، ئېغىر - بېسىقلىق بىلەن قىلىنغان ئىشلار كامالغا يەتمەي قالمايدۇ. ئالدىراڭغۇلۇق بىلەن باشلانغان ئىش ۋۇجۇدقا چىقمايدۇ، كىشى كۆڭلىنى غەش قىلىدۇ. يەڭگىللىك خۇددى ئوققا ئوخشايدۇ، ئېتىلغاندىن كېيىن قايتۇرۇپ ئالغىلى بولمايدۇ.

راستلىق

راستلىق - ھەر قانداق چاغدا ۋە ھەر قانداق ئىشنى بىجانىدىل قىلىش، ھەر قانداق ئۆزىنى قانداق بولسا شۇنداق ئەينەن سۆزلەش دېمەكتۇر. ئىشلىگەن ئىش، سۆزلىگەن سۆز، قىلغان ۋەدىلەرنىڭ قائىدىلىك، توغرا بولۇشى راستلىق ساداقەت دېيىلىدۇ.

توغرا كىشى ۋە توغرا سۆزلىگۈچى ھەر قانداق ئادەمنىڭ ئالدىدا ماقۇل كۆرۈلىدۇ. ئۇنداق ئادەمنىڭ سۆزلىگەن سۆزى، قىلغان ئىشى، ۋەدىسى يۇقىرى ئىناۋەتكە ئىگە بولىدۇ، ئۆزى يوق يەردىمۇ باشقىلار ئۇنى ئىلىك ئالىدۇ. مۇشۇنداق سۈپەتكە ئىگە ئادەملەرگە كىشىلەر توغرا ۋە ئىشەنچلىك دەپ ئىشەنچ بىلدۈرىدۇ. سىناقلاردىن ئۆتكەن سادىق ۋە راستگوي كىشىلەرگە كىشىلەر ئۆز سىرىنى ئېيتىپ مەسلىھەت سورايدۇ.

سادىق - راستچىل ئادەملەرمۇ كىشىلەرنىڭ ئۆزلىرىگە ئىشىنىپ دېگەن گەپ - سۆزى، سىرى - ئەسرارلىرىنى باشقىلارغا ئېيتمايدۇ. ھالىنى ئېيتقۇچىنىڭ گېپىنى ھەرگىز باشقىلارغا يايمايدۇ. چۈنكى كونىلاردا: «سىر ئاچقۇچى ئەۋرەت ئاچقۇچىدىن ياماندۇر» دېگەن گەپ بار.

راستلىق كۆپ چاغلاردا نىجات تېپىشنىڭ سەۋەبكارى بولىدۇ. راستگوي - مەرد ئادەملەر ھالال لەۋزى، توغرا ئىش - ئەمەلى بىلە ھاياتنىڭ جاپا - مۇشەققەتلىك داۋانلىرىنى بېسىپ ئۆتۈپ، رىيازەت چېكىپ مۇراد - مەقسىتىگە يېتىدۇ.

راستگوي - ئاقكۆڭۈل كىشىلەر يالغاندىن ئۆزىنى قاچۇرىدۇ. چۈنكى راستلىق - ئاقكۆڭۈللۈكنىڭ بەلگىسىدۇر.

تەجرىبىلەردىن قارىغاندا، راستگويلۇقنىڭ پايدىسى ھەم زىيىنى بار. پايدىسى: راست سۆز ھەقىقەتنىڭ ئىشىكىنى ئاچىدۇ. ئەمما راست سۆز ئاچچىق بولىدۇ.

زىيىنى: زامان، ماكان، شارائىت راست سۆزلەشكە يار بەرمىگەندە ئېھتىيات قىلماي راست سۆزلىگۈچىلەر زىيان تارتىدۇ. لېكىن راست سۆز ئاقىۋەت غەلبە قىلماي قالمايدۇ. راست سۆزدە ۋاپا، يالغاندا جاپا بولىدۇ.

كەڭ قوللۇق (ساخاۋەت)

ساخاۋەت - خالايىققا مەنپەئەت يەتكۈزمەك دېگەنلىكتۇر. بۇ خىسلەت كىشىدە ياخشى نام قالدۇرىدۇ. ساخاۋەت - ھالال مېھنىتى بىلەن تاپقان مەبلەغلىرىنى جەمئىيەت، مىللەت، ئىنسانىيەتنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن غەرەزسىز ھالدا سەرپ قىلىش بولۇپ، كەڭ قوللۇق، مەردلىكنىڭ ئىپادىسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ھاجەتمەنلەرگە ئادەمگەرچىلىك يۈزىسىدىن ياردەم بېرىش، پېقىر ۋە مىسكىنلەرگە ئىنئام - ئېھسان قىلىش، مۇرىتى كەلگەندە بىر ئادەمنى قۇتقۇزۇپ قېلىش ئۈچۈن ئۇنىڭغا قېنىنى ھەتتا جېنىنىمۇ پىدا قىلماق ... قاتارلىقلار سېخىيلىق ۋە مەردلىك ئالامەتلىرىدۇر. ساخاۋەت ئەل ئىچىدە ياخشى ئات كۆتۈرمەكنىڭ بەلگىسىدۇر.. ئادەم ئۈچۈن خىسلەت بابىدا ھەر قانداق ياخشى پەزىلەت - ساخاۋەتتىن ئۈستۈن ئەمەستۇر.

ئۇياتچان (ھايالىق) بولۇش

ھايا - ئالەمدىكى قائىدە - نىزاملارنىڭ مۇقىم تۇرۇشىدىكى مۇھىم شەرتتۇر، ئىنسانلىق، تەربىيىنىڭ سەمەرىسى، كامالەتنىڭ ئالامىتىدۇر. شۇڭا، بىزدە ئۇستازلار، ئاتا - ئانىلار، تەربىيىچىلەر ئەزەلدىن بالىلارنى ھايالىق قىلىپ تەربىيىلەشنى چىڭ تۇتۇپ كەلگەن.

ھايا كۆتۈرۈلسە كىشىلەر ئۇياتمايدىغان، نومۇس قىلمايدىغان ۋەزىيەت شەكىللىنىپ، جەمئىيەتنىڭ تەرتىپ - ئىنتىزامى، ئەخلاقى بۇزۇلۇپ، تۈرمۇش پىتنە - پاسات، پىسكەشلىك بىلە بۇلغىنىدۇ. كىشىلەر بىر - بىرلىرىگە يول قويمايدۇ. ئادەملەردە ئۆزىنى سوراش تۇگەپ بولسىز-

لىشىدۇ - چوڭلار كىچىكلەرنى، كۆچلۈكلەر زەئىپلەرنى، ئىمتىيازلىقلار ئىمتىيازسىزلارنى خورلاپ، بوزەك قىلىدۇ. شۇڭا، ھايادىن ئىبارەت بۇ ئەنئەنىنى ئەۋلادتىن - ئەۋلادقا داۋاملاشتۇرۇش - ئادەملەردىكى ئەڭ ئېسىل پەزىلەتتۇر.

ئۆزىنى سوراش (ئىنسابقا قىلىش)

ئەدەبلىك ۋە ئىنساپلىق بولماق - ھەممە ئىشتا ئۆزىنى سورىماق بولۇپ، پۈتكۈل ئىنسانغا ئورتاق سۈيەتتۇر. ئىنساپلىق بولۇشنى بالا ۋاقتىدىن باشلاپلا ئۆزىگە ئادەت قىلىش زۆرۈر. ئۆزىدىن چوڭ كىشىلەرنىڭ قېشىغا كەلگەندە ئەدەب ۋە ھۆرمەت بىلەن: «ئەسسالامۇئەلەيكۇم (سالامەتلىك، ئەمىنلىك تىلەيمەن)، قىزلار: «ئەسسالام» دەپ سالام بېرىپ، كۆرىشىلگەن ئورۇندا ئولتۇرماق، سورىغانلارغا ئويلاپ جاۋاب بەرمەك لازىم. چوڭ كىشىلەر، ئۇستاز، ئاتا - ئانا، ئاكا - ئاچىلارنىڭ ئالدىدا پۈتىنى سەت كېرىپ ئولتۇرماسلىق، يانپاشلاپ يېتىۋالماسلىق لازىم.

مېھماندارچىلىقتا تاماقتا ئولتۇرۇشتىن ئاۋۋال قولىنى پاكىز يۇيۇش، «ئالسلا، باقسلا» بىلەن چوڭلاردىن كېيىن داستىخانغا قول ئۇزىتىش، ئالىنىڭ ئۇستىدىن، ئوتتۇرىسىدىن ياكى كىشى ئالدىدىن قول سالماي، ئۆز ئالدىدىكىنى ئېلىش، بەش بارماقنىڭ ھەممىسىنى تەڭ ئاغزىغا تىقماسلىق، لوقمىنى چېغىدا ئېلىپ تولۇق چاينالماي، ئالدىرماي يۇتماق لازىم. بىللە تاماق يېگۈچىلەرنىڭ ئاغزىغا، چىنە، قوشۇقىغا قارىماسلىق، داستىخانغا قارىماي يۆتەلمەسلىك، چۈشكۈرمەسلىك، ئىسنىمەسلىك، بۇرنىنى تارتماسلىق، يەل قويۇپ بەرمەسلىك لازىم. بۇلارنىڭ ھەممىسىنى ناھايىتى ئۇياتلىق ئىشتۇر. ئالش يېگەن ۋە ئىچكەندە شالاپلىتىپ قوشۇق، چوكا، ۋىلكىلارنى تەخىر، چىنىلەرگە جارانى - جۇرۇق تەگكۈزۈشمۇ بەك ئەخلاقسىزلىقتۇر.

تاسادىپىي تاماق تۇزلۇق، ئىس ئۆتۈپ كەتكەن، سۇيۇق - سەلەك بولۇپ قالغان بولسا، يۇزىگە سېلىپ ساھىبخانىنى خىجىل قىلىشمۇ ئەخلاقسىزلىق جۈملىسىدىندۇر.

مېھمانغا چىللىغان ئۆيگە ئادەم باشلاپ بېرىش، زورلاپ مېھمانغا چاقىرتىش، ۋاقتىدا كەلمەي كۈتتۈرۈش، باللىرىنى ئەگەشتۈرۈپ بېرىش، «زەللە» ئېلىش، پۇل، داستىخان ... قويدۇرۇشلارمۇ نائىنسابلىقتۇر.

ھەر بىر كىشى ئۆزىنى، بالا - چاقىلىرىنى ئادەم قىلىش جەريانىدا ۋە چوڭ - كىچىك ئىشلارنىڭ ھەممىسىدە ئۆزىنى سورىشى، ئىنساپ ۋە ئەدەبتىن ئىبارەت بۇ ئەخلاقتىن ئايرىلماسلىقى لازىم. ئادەم قىلغۇچىلارنىڭ ھەر بىردە ئىنساپ بولسا، ئادەم قىلىنغۇچىدا ئەۋلادتە ئەدەب بولىدۇ. بىز ئاتا - ئانا بولغۇچىلار پەرزەنتلىرىمىزگە سۆز بىلەن نەسىھەت قىلىپلا قالماستىن، ئەمەلىي ھەرىكىتىمىز بىلەنمۇ ئۇلارنى تەربىيىلىشىمىز ھەم قايىل قىلىشىمىز كېرەك. باللىرىمىزنىڭ بالىلىقلىرى سەۋەبىدىن ئۆتۈكۈزۈپ قويغان ئازغىنە سەۋەنلىكلىرىنى ھەدىسلا بۇزۇنگە سېلىپ، ئۇلارنىڭ ئابرويلىرىنى تۆكمەسلىكىمىز، ئەپۇ قىلىپ ئۆيالدۇرۇش يولىنى تۇتۇشىمىز كېرەك. ماشىنا، پويىز، كىنو - تىياتىرخانا ... لاردا ئاۋۋال باللارنى، خانىم - قىزلارنى، قېرىلارنى، كېسەللەرنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىشىمىز، بۇ ئىشتا باللارغا ئۆرنەك بولۇشىمىز لازىم.

شۇكرى - قانائەت قىلماق

شۇكرى - قانائەت دېگىنىمىز - نېمەت بەرگۈچىدىن مەمنۇن بولۇپ، ئۇنى ياد ئېتىپ، ئۇنىڭغا مىننەتدارلىق بىلدۈرۈشتۇر.

كىشى ئۆزىنىڭ بىساتىدا بار بولغان نېمەتلىرى - پۇل، مال، ئۆي جاھازىلىرىغا رازى بولۇپ، باشقا ئادەملەرنىڭ مال - دۇنياسىنى تەمە قىلماي، ئۆزىدە يوقنى سەۋرى قىلىپ، ئۆمىدۋار بولۇشى كېرەك.

باشقىلارنىڭ نەرسىسىگە كۆز ئالايتماي سەبرى قىلساق، تىرىشساق ئۇمۇ سەندە بولىدۇ. ھالال مېھنەت بىلەن ئەجرى قىلساق، بارىغا رازى بولساق ئۇمىدىمىز ھاسىل بولىدۇ. مانا بۇنى قانائەت دەيمىز.

قانائەتلىك كىشى دۇنيا سەپىردە ئۆمرىنى قانىغۇ - ھەسرەتسىز ئۆتكۈزىدۇ. ئەمما قانائەتسىز كىشى خاپىلىق، ھەسەتخورلۇقتىن ئۆزە كەلمەيدۇ. قانائەتلىك كىشى ئىز-زەتلىك ۋە قەدىرلىك بولىدۇ. قانائەتسىز كىشى تەمەخورلۇق ۋە خارلىقنا ئۆتىدۇ. ئۇلۇغ شائىر ھەزرىتى ئەلىشىر نەۋائىي قانائەتسىزلەرگە نەشتەر ئۇرۇپ:

ئۇرامچىدەك ھەمىشە تار ئېتەرسەن،
قانائەتسىزلىكتىك ئىزھار ئېتەرسەن.
سۇپۇرسە ساھىب خانە بى يەكسېپار،
ئۇرامچى ھەم كېتەر، ھەم سەيرى، ھەم تار.

(ئۆمۈچۈككە ئوخشاش ھەمىشە تور تارتىسەن، قانائەتسىزلىكىڭنى بىلدۈرىسەن. مۇبادا ئۆي ئىگىسى ئۆيىنى سۇپۇرسە، ئۆمۈچۈكمۇ، ئۇقلىغان ئۇۋىمۇ، تارتقان تورىمۇ كېرەر) دەپ ناھايىتى توغرا ۋە دانا ھۆكۈم بىلەن بىزنى ئاگاھلاندۇرغاندۇر.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

كەم سۆز بولۇش

زۆرۈرىيىتى بولمىغان سۆزنى دېمەسلىك، ئىمكان بار ئاز گەپ قىلىش، كەم سۆزلۈك بولۇش ياخشى سۈپەت- لەردىندۇر.

كەمسۆز كىشى چوڭقۇرراق ئويلايدۇ. ئوي - پىكرى توغرا يەردىن چىقىپ، ئۇنىڭ ھەممىتىنى ئاشۇرىدۇ. ئۇ- نىڭدا تەمكىنلىك ۋە ئۆزىنى تۇتۇشنى بىلىش سۈپىتى بولىدۇ. سۆزلىگەن سۆزى خەلق ئارىسىدا ئېتىبارلىق بو- لىدۇ. دۇنيانىڭ پالاكەت ۋە پىتنە - پاساتلىرىدىن خاتىر- جەم بولىدۇ. شۇنداقلا ئۇنىڭدا تۇرلۇك جاۋابكارلىقمۇ ئاز بولىدۇ. خاتالىقنىڭ كۆپرەكى تىلدىن بولىدۇ. كۆپ سۆز- لىگەن ئادەم ئۆزىنىڭ ئەيىبىنى ۋە ياكى يات كىشىنىڭ ئەيىبىنى ئۆز سۆزىگە قوشۇپ سۆزلەپ، بېرىپ - بېرىپ بالاغا ئۇچرايدۇ ياكى بولمىسا باشقا كىشىلەر بىلەن گەپ تالىشىپ، ئورۇنسىز ئۇرۇش - تالاشقا بولۇقۇپ قالىدۇ. كۆپ سۆزلىگەن ئادەم تىل ئاپىتىگە ئۇچرىمايدۇ قالمايدۇ. شۇڭا بىزدە: «ئېغىز يۇگۇرۈكى باشقا، پۇت يۇگۇرۈكى ئاشقا» دېگەن گەپ بار.

مۇقىم يولى بولۇش - ئامانەت ساقلىغۇچى بولۇش

ئامانەت دېگىنىمىز - باشقىلارنىڭ ساڭا ئىشىنىپ ساقلاپ بېرىش ئۈچۈن بەرگەن نەرسىلىرىدۇر.

ديانەت دېگىنىمىز - پاك بولۇش دېمەكتۇر.

ئىنسان بىلەن ئىش قىلغان، باشقىلارغا زىيان سال- مىغان، باشقىلارنىڭ نەرسىلىرىنى قەستەن يەۋالمىغان ئادەمنىڭ ئەل - جامائەت ئالدىدا مەرتىۋىسى يۇقىرى بولىدۇ.

پۇل - مال - شەخسنىڭ قويغان ئامانىتى بولسا، بالىلار ئاتا - ئانىلىرىغا ئامانەتتۇر. ئىلمسىزلار ياكى شاگىرتلار ئالىملارغا ئامانەتتۇر. ئەزالار جان ئىگىسى بول- غان ئادەمگە ئامانەتتۇر.

مەقسەت: دوست - بۇرادەرلىرىڭنىڭ ساڭا ئىشىنىپ قويغان پۇل - مېلىنى يەۋالما. بالىلىرىڭنى توغرا بولدا تەربىيىلەپ، ئۇنىڭ ئۈمرى - ھاياتىغا، ئىستىقبالىغا خىيا- نەت قىلما. ئەلنى نادان ھالدا قالدۇرۇپ، ئۇنىڭ ئىشەنچە- سىگە خيانەت قىلما، سالاھىيەتلىكىڭگە ئەھمىيەت بەرمەي، ئۈمۈرنىڭ قىسقىرىشىغا سەۋەب بولما. بۇ، ئامانەتلەرنى توغرا ئىشلەتكىن، دېمەكتۇر.

ئەقىل - پاراسەت ۋە پۈرسەت

ئەقىل - پاراسەت دېگىنىمىز - ئىخچام تىل بىلەن «پەم» دېيىلىدۇ. پاراسەت - كىشىلەردىكى ياخشى بىلەن يامانىنى پەرق ئېتىش ئىقتىدارىدۇر. شۇنداقمۇ ھوشيار كىشىلەر بارکى، ئادەم ۋە نەرسىلەرنى بىر كۆرۈپلا ئۇنىڭ ياخشى - يامانلىقىنى سېزىۋالالايدۇ. بولۇۋاتقان ئىشلارغا قارايلا ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىغا توغرا باھا بېرەلەيدۇ. بۇنداق پاراسەتلىك ئادەملەر ھەر تۇرلۈك كېلىشمەسلىك، بالا - قازالاردىن ئۆزىنى ساقلاپ قالماستىن، بەلكى باش- قىلارنىمۇ ساقلاپ قالالايدۇ.

پۈرسەت - ئىش - ھەرىكەت قىلىشقا چىققان سا- ئەتتۇر. گۇللەر ئازغىنە پۈرسەت ئىچىدە ئېچىلىپ بۇيى- پورىقى بىلەن كىشىنى ئۆزىگە مەپتۇن قىلىدۇ، لېكىن ئۇزۇن ئۆتمەي توزۇيدۇ. ئۆمۈرمۇ شۇنداق قىسقىدۇر. ئەقىللىق ئادەملەر ئۆمۈر پۈرسىتىنى غەنىيمەت بىلىپ، ۋاقتىنى ئىلىم- پەن ئۆگىنىش، جامائەتكە پايدىلىق، ئۇلۇغ ئىشلارنى قىلىش بىلەن تولىمۇ مەنىلىك ئۆتكۈزىدۇ.

پاكىز بولۇش

پاكىزلىق - سالامەتلىككە دەخلى يەتكۈزىدىغان پاسكىنا، ھارام نەرسىلەردىن ئۆزىنى تارتىپ، دائىم ساپ ۋە تازا بولۇش دېگەنلىكتۇر. بىزنىڭ ئەنئەنىۋى ئەخلاق- مىزدا پاكىزلىقنى ئىككىگە بۆلۈپ قارايدۇ: 1. ئەقلىي - ئىچكى پاكىزلىق. يەنى پىكىر - خىيالى، قەلبى پاكىز بولۇش؛ 2. تاشقى پاكىزلىق. يەنى ئولتۇراق جاي، مۇھە- ىتى، سۇ، پۇتۇن ئەزايى - بەدىنى پاكىز بولۇش. ئىچكى - تاشقى پاكىزلىقنىڭ ئۆزى گۈزەللىكتۇر. شۇڭا، ئىنسان پاكىزلىققا ئەھمىيەت بېرىش بىلەن رونۇق تاپىدۇ ۋە ساق تەندە ساغلام پىكىر بولىدۇ.

ھاجەتخانىلارغا ھەدىيە بېرىش

ھاجەتخانىلارغا ھەدىيە بېرىش (ئېھسان) - بۇ ئۆز مەنپەئىتىدىن كېچىپ، يەنە بىر ئىنسانىنى خۇرسەن قە- لىشقا مەردلىك كۆرسىتىشتۇر.

ئۆز ئېھتىياجىدىن ئارتۇق مادىي نەرسىلىرىنى ئەۋ- ۋەلى بالا - چاقا، ئۇرۇق - تۇغقان - خىش ئەقرىبالىرى، ساۋاقداشلىرى، يولداشلىرىغا غەرەزسىز مەرھەمەت قىلىمىق - ئېھسان جۇملىسىدىندۇر.

«ئېھسان» دېگەن بۇ گۈزەل ئەخلاق ياخشىلىقنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. ئېھسان كۆڭۈلنى قولغا كەلتۈرۈشكە ئىشارە. ئۇ، جاھاننى چۈشەنگەن، بىلگەن، كۆپنى كۆر- گەن، كەمتەرىن زاتلارنىڭ شۆھرەتلىك پەزىلىتىدۇر.

ئېھساننىڭ ئىپادىلىرى:

ئاتا - ئانىلىرىغا مۇلايىم سۆز، سىلىق مۇئامىلە قىلىش ۋە ئىشلىرىنى قىلىپ بېرىش بىلەن؛ يېتىملەرنىڭ كۆڭلىنى ئالماق، خۇش قىلماق ۋە تەربىيە قىلماق بىلەن؛

بىچارىلەرگە ماددىي ياردەملەرنى بەرمەك بىلەن؛ قوشنا ـ ھەمسايىلەرگە شەپقەت، مەرھەمەت، ياخشىلىق قىلماق بىلەن؛ سەپەرداش، ساۋاقداش، خىزمەتداشلارغا ئۇلارنىڭ دىلىغا تېگىدىغان سۆز ـ ھەرىكەتلەرنى قىلماسلىق بىلەن؛ مۇساپىر ۋە مېھمانلارغا ئۇلارنى كۆتۈش، ئېھتىرامنى جايىغا يەتكۈزۈش يولى بىلەن ئۆيىدىكى خىزمەتچىلەرگە قىلالـ مايدىغان ئېغىر ئىشلارنى بۇيرۇشتىن ساقلىنىش بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. بۇ، بىزنىڭ تەركىسز ئەنئەنىۋى ئەخلاقلىرـ مىزدۇر.

ئىقتىسادچىل بولۇش

ئىقتىساد ـ قولۇڭدىكى پۇل ـ مېلىڭنى كۆرسىتىدۇ.

ئىقتىسادنى قەدىرلىگۈچىلەر ئورۇنسىز ئىشقا بىر تىـ يىنمۇ سەرپ قىلمايدۇ. ئورنى كەلگەندە قانچىلىك بولسـ مۇ پۇلنى ئايمايدۇ. ئىقتىسادنىڭ قولدا تۇرماسلىقىنىڭ سەۋەبى ئىسراپچىلىقتۇر. ئىسراپخور خارلىنىدۇ. ئىقتىسادـ چىل كىشى ھەممە ۋاقىت تۇرمۇشتا خاتىرجەم بولۇپ، كىشىگە مۇھتاج بولۇپ قالمايدۇ.

نەسىھەتكى، ھەسەل ھەرىسى قىشتا يېيىش ئۈچۈن ئۆزىگە ھەسەل جۇغلىغاندەك، كىشىلەرمۇ مەمۇرچىلىق كۇنلىرىدە ئېشىنغانلىرىنى توپلاپ، ياخشى ـ يامان كۈنلەر ئۈچۈن تېجىمىكى، كېيىنكى ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى ئەملىگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئىقتىسادىي ئاسلى تۇرغۇزمىقى زۆرۈر.

خۇش خۇي بولۇش

خۇش خۇيلۇق ـ ئىسىل ئادەمىي خسلەت بولۇپ، ئۇ، كىشىدىكى ساپ مەجەز، مۇلايىم، ياخشى سۈيەتتۇر.

خۇش خۇيلۇق سەمۇولى بولغان ئەيسا ئەلەيھىسسالام ھەققىدە «ئىنجىل»دا مۇنداق بىر ھېكايەت بايان قىلىنىدۇ: «... ئەيسا پەيغەمبەر يول ئۈستىدە كېتىۋاتقاندا ئەبلىخىگە يولۇقتى. ئۇ، ئەيسادىن ئۈچ قېتىم سوئال سورىدى. ھەر بىر سورىغان سوئالىغا ئەيسا ناھايىتى خۇش خۇيلۇق بىلەن قانائەتلىنەرلىك جاۋاب بەردى. ئەما ئەبلىخە ئۇنىڭ جاۋابىغا سوغ چىراي ۋە قوپال مۇئامىلە قىلدى. بۇنى كۆرگەن بىر يولۇچى: نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭ ئالدىدا گۇناھسىز تىل ئىشتىپ ئاھانەتكە قالدىڭ؟ ئۇ ساڭا دەشنام قىلىۋاتسا، يەنە خۇش خۇي مۇئامىلە قىلىسەنغۇ؟ دەپ سورىدى. ئەيسا كۈلۈپ تۇرۇپ: ـ گەرچە ئۇنىڭدىن ماڭا ئازار ـ دەشنام يەتسىمۇ، مەن ئۇنىڭغا غەزەپلەنمىدىم. ئەما، ئۇ مەندىن ئەدەب ئۆگەنـ دى. ئۇنىڭ سۆزى بىلەن مەن جاھىل بولۇپ قالمايمەن. لېكىن ئۇ، مېنىڭ خۇش خۇيلۇقۇم بىلەن ئەقلىنى تېپىشى مۇمكىن، دېدى».

ئۆلىما ـ دانىشمەنلىرىمىز خۇش خۇي كىشىلەردە بولىدىغان تۆۋەندىكى ئالامەتلەرنى كۆرسەتكەن:

1. دائىم كۆپچىلىك ئۈچۈن ياخشىلىق ئىزدەيدۇ.
2. باشقىلارغا نەپ يەتكۈزىدۇ.
3. كىشىنىڭ ئەيىبىنى ئاچماي، ياخشىلىقىنى سۆزـ لەيدۇ.
4. يامان يولغا ماڭغان، يامان ئىش قىلغانلارغا سىلىقلىق بىلەن نەسىھەت قىلىدۇ.
5. ئەيىبكار ئۆز گۇناھىنى ئېقرار قىلسا ئەپۇ قىلىدۇ، باللىرىنىڭ گۇناھىنى كەچۈرىدۇ.
6. مۇھتاجلارنى ھاجەتىدىن چىقىرىدۇ.
7. كىشى ئۈچۈن خالىس مۇشەققەت چەكسە، ۋايـ غا يەتمەيدۇ.
8. ئۆز نەپسىنى كۆزلىمەيدۇ.
9. كىشىلەر ئالدىدا ئاچچىقلانمايدۇ.
10. بالا ـ چاقىلىرىنىڭ كۆڭلىنى ئالايىدىغان، خۇش قىلىدىغان بولۇش.
11. سېخىي، مەرد بولۇش.

پەس ئەخلاق ـ قىلىقسىزلىقلار

نادانلىق

نادانلىق ـ ئەڭ قاباھەت ئەخلاقسىزلىق بولۇپ، ئەقىل ۋە پىكرىنى قەستەن يامانلىققا ئىشلىتىش ياكى پىكرى يېتىدىغان ئىشلارغىمۇ پىكىر يۈرگۈزمەسلىكتۇر.

نادان ئادەمنىڭ سۆزى ئۆتىمەيدۇ، ئەل ـ جامائەت ئىچىدە ئېتىبارىمۇ بولمايدۇ. دۇنيادا يۈز بەرگەن پاجىئەـ لەرنىڭ سەۋەبچىسىمۇ كۆپ ھاللاردا جاھىل ـ نادانلاردۇر. ئاقىللار ئېيتقاندەك: «بىلىمسىلىك ئەيىب ئەمەس، ئۆگەنـ مەسلىك ئەيىبتۇر». شۇڭا، ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز باللىرىنى مەكتەپتە ئوقۇتۇپ نادانلىقتىن قۇتۇلدۇرۇشنى بالىنىڭ ئاتا ـ ئانىدىكى تۆت ھەققىدىن بىرى، دەپ قارىغان.

بەخۇدلۇق

بەخۇدلۇق (غەپلەت بېسىش، ئويلىماسلىق، پىكىر قىلماسلىق) ـ نەسىھەت ۋە پايدىلىق گەپنى ئاڭلىماسلىق، ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنى ئويلىماسلىق بولۇپ، ئادەمنى خارلىق، بەختسىزلىككە سۆرەيدىغان يامان ئىللەتتۇر. كىشىلەر ھاـ يات يولىدا بەخۇدلۇق بىلە ئۆتۈۋەرسە، پۇرسەتلەر كېتىپ، ئۆمۈر، ياشلىق، ھەۋەس، پىكىرلەر... زايا بولۇپ «غاـ پىل» (غەپلەت باسقان)لىق تۇپەيلى دۇنيانى كۆزىتىش ـ بىلىشتىن مەھرۇم بولىدۇ ـ دە، ئاقىۋىتىتە ئۆمۈرلۈك پۇشايمانغا قالىدۇ. شۇڭا، ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز: پىكىر قىلـ

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

ماسلىق - تىرىك تۇرۇپ ئۆلگەنگە باراۋەردۇر، دېگەنىدى تولىمۇ دانالىق بىلەن.

بۆلگۈنچىلىك

بۆلگۈنچىلىك - تەپرىقىۋازلىق، كاللا سوقۇشتۇرۇپ ئارا بۇزۇش ئادەملەرنى بىر - بىرىگە دۈشمەنلەشتۈرۈش بولۇپ، بۇ قاباھەت ئىللەت كۆپ ھاللاردا ئۇرۇش - جېدەللەرگە ھەتتا قانلىق پاجىئەلەرگە سەۋەب بولىدۇ. لېكىن بۆلگۈنچى ئادەم ھامانەم پاش بولۇپ، خەلقى ئالەم ئىچىدە رەسۋايى - شەرمىساز بولماي قالمايدۇ.

تەپرىقىچىلىك بىر ئائىلە ۋە ياكى تۇغقانلار ئارىسىدا پەيدا بولسا، ئۇ ئىش ھەرگىز شۇ تەپرىقىچى بىلەنلا كەتمەستىن، ئۇلارنىڭ ئۇرۇق - ئەۋلادى ۋە جەددى - جەمەتىگىچە يامراپ تۈگىمەس ئاداۋەت، ھەتتا قىسلىخورلۇققا سەۋەب بولىدۇ.

مۇبادا بۇ ئىللەت بىر قەۋم ياكى بىر مىللەتتە باش كۆتۈرسە، خۇددى مەرھۇم ئۇستاز مۆھتەرەم ئابدۇقادىر داموللام ئېيتقاندەك: شۇ قەۋم ياكى مىللەت تەپرىقە ۋە خىلاپلىق سەۋەبىدىن خار - زامبۇن بولۇپ كۈن كەچۈرىدۇ.

سۆزنىڭ مەزىسىنى تىتىش

كىشىنىڭ سۆزىدىن نۇقسان ۋە كەمچىللىك تېپىپ، پېيىدە يۈرمەك ۋە سۆز - چۆچەك قىلماق گەپدانلىقتۇر. بۇ، تىل ئاپەتلىرىدىن بولۇپ، يامان سۈپەت، يامان ئەخلاقلار جۈملىسىدىندۇر. بۇنىڭ تەرىپاتى شۇلدۇركى، «چىۋىن دائىم ئېشەكنىڭ يېغىرىنى ئىزدىگەندەك، كۆڭلى بۇزۇقمۇ ھەمىشە خەقنىڭ ئەيىبىنى ئىزدەيدۇ».

ئۇرۇشقاقلىق

كىشى بىلەن بولغان پاراڭ ۋە تالاشتا، مۇتالىيە ياكى ئۆز مەزھىپىنى ئۇقتۇرۇشتا ئەدەب - مۇنازىرىدىن ھالقىپ ئۆتۈپ، ئۆزۈمنىڭ «راست» دەپ تالاشماق، تىللاشماق ئۇرۇشقاقلىق بولۇپ، ناھايىتى يامان سۈپەتتۇر. كىم نادان بولسا، شۇ جېدەلگە ئامراق بولىدۇ. ئەمما ئادەتتىكى مۇنازىرە جەريانىدا خاس ئورۇن (كىشىلەر ئالدىدا ئەمەس)دا ئېغىر - بېسىقلىق بىلەن قارشى تەرەپنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، كامىل پىكىر قىلىپ ئۇنىڭغا ئېتىراز بىلدۈرمەك ۋە مۇۋاپىق جاۋاب بەرمەك ئۇرۇشقاقلىققا كىرمەيدۇ.

مېدىتسىنا (تىبابەت) ئالىملىرىنىڭ ئىسپاتىغا قارىغاندا، يۈرەك كېسىلىنىڭ پەيدا بولۇشىغا تۇنجى سەۋەبچى مۇشۇ جېدەلدۇر.

ئۇنداق ئۇرۇشقاق - جېدەلخورلار بىلەن قۇدا - باجا بولۇش، ھەمسەپەر بولۇش، خىزمەتداش بولۇش، ساۋاقداش بولۇش، قوشنا قولۇم بولۇشتىن ھەممە ئادەم قاچىدۇ.

سەت گەپ قىلىش

ئوشۇقچە سەت گەپ، ئۇياتلىق سۆزلەرنى، «جېما» سۆزىگە ئوخشاش قەبىھ ئىبارەتلەرنى شۇنىڭدەك ئادەم يىرگەنگۈدەك گەپلەرنى قىلماق سۆزدىكى پاھىشىدۇر. سەت گەپ قىلىدىغان ۋە زەھەر تىلى بىلەن ئىنساننى چاقىدىغان ئادەم قارىماققا ئىككى ئاياغلىق ئىنسان، ئەمەلدە ئادىمىي ھايۋاندۇر. بىز باللىرىمىزنى كىچىكىدىن تارتىپ ئەدەبلىك ۋە چىرايلىق سۆزلەرنى قىلىدىغان قىلىپ تەربىيىلىشىمىز ئۈچۈن ئەڭ ئاۋۋال ئۆزىمىز (ئاتا - ئانا، ئۇستازلار) ئۇلارنىڭ ئالدىدا بىر - بىرلىرىمىزنى ھۈرمەت قىلىپ، سىلىق، يۇمشاق، مەرھەمەتلىك بولۇشىمىز لازىم. ھەتتا باللار تۇرغان جايدا ئاتا - ئانىلار قاتتىق سۆزلەرنى قىلىش تۈگۈل قاپاق تۇرۇپ، بىر - بىرلىرىنى سىلكىشىمۇ خاتادۇر. بەزىلەر باللارنىڭ تۇنجى تىلىغا: «ئاناڭنى ...» دەپ ئۆزى «خېمىر تۇرۇچ» سېلىپ بەرگەچ باللىرىمىزنىڭ دەسلەپكى تىلى «... كەي» دىن باشلىنىپ، كېيىن بۇ يېڭى تەلۋە نۇسخا تەرەققىي قىلىپ، ئائىلە ۋە ئۆزى ئۈچۈن «بالا» بولىدۇ. بىزدىكى بۇ ناچار ئەخلاق، يامان سۆزلەشنى زادى كىم ئۆگەتتى؟ بىر مەررە بولسىمۇ مۇلاھىزە قىلىپ باقايلى: ئىنسانلارغا ئۆگىتىلگەن ياخشى ئىشلارنىڭ كۆپى تەربىيە، مەجبۇرلۇق - زورلۇق بىلەن بولسا، يامان ئىشلارنىڭ كۆپى ئۆزلۈكىدىن، دوراش بىلەن يۇقىدۇ.

شۇنداق ئىكەن، باللىرى ئالدىدا ئاتا - ئانىلىرى، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنى تىللىماق، ئۇرۇشماق، ئۇلارغا كۆرسىتىپ تاماكا چەكمەك، ھاراق ئىچمەك. كەيپى خۇمارى ئۈچۈن لازىملىقلار (تاماكا، سەرەڭگە، ھاراق شاراب)نى باللىرىنى بۇيرۇپ ئەپكەلدۈرمەكلەرنىڭ ھەممىسى ئەخلاقسىز قىلمىشلار بولۇپ، ئەمەلىيەتتە بۇ «باللىرىم مېنىڭ قىلغانلىرىمنى دورسۇن» دەپ ئۇلارغا كۆرسەتكەن «ئۈلگىڭىز» ۋە ئۇلارغا سېلىپ بەرگەن «مەبلىغىڭىز» دۇر، خالاس.

سىر ساقلىيالماسلىق

بىز كىشىنىڭ مەخپىي سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ياكى مەخپىي ئىشلىرىنى كۆرۈپ باشقا كىشىلەرگە سۆزلىمەك سىرنى ئاشكارا قىلىش دېمەكتۇر.

بۇ، ناچار سۈپەتلەردىن بولۇپ، پەس تەبىئەتلىك، ئىپلاس ئادەملەردە بولىدىغان يامان خۇلقلاردىن بىرىدۇر.

چۈنكى ئۇنىڭ ئاشۇنداق يامان خۇلقىنى بىلگەن بولسا، ئۇنىڭ ئالدىدا ھېچكىشى ھېچقانداق گەپ - سۆز قىلمىغان بولاتتى. شۇڭا، بۇنداق ئادەملەر ئېشەنچسىز دەپ قارىلىپ پۈتۈن جامائەت ئالدىدا ئېتىبارسىز بولىدۇ.

خۇسۇسەن يىش ۋاقتىدىن باشلاپ بۇنداق سىر ئاشكارىلىغۇچىلاردىن بولۇپ قالماسلىققا تىرىشىش زۆرۈر-دۇر.

شۇڭا «سىر ئاچقۇچى ئەۋرەت ئاچقۇچىدىن يامان-راقتۇر» دېيىلگەن سۆز ناھايىتى جايىدا كەلتۈرۈلگەن ھېكمەتلەردىندۇر،

كىشىنىڭ: «مۇشۇ سۆزنى باشقىلارغا دېمىسىڭىز» دەپ ئۆتۈنگەن سۆزنىنى ئەلۋەتتە دېمەسلىك، سىرنى ساقلاش لازىمدۇر.

قېرىنداش ۋە دوستىنىڭ ئېيتقان سىرىنى ئىككىنچى بىر كىشىگە ئېيتىش ئامانەتكە خيانەت قىلغانلىق بولۇپ، بۇ، مۇناپىقلىقنىڭ ئالامىتىدۇر.

سىر - غەرەز - مۇددىئاسىنى، ئارزۇ - مەقسىتىنى ئاشكارىلىماي كۆڭلىدە پىنھان ساقلىماق دېمەكتۇر.

ئۇچ نەرسىنى سىر قىلىپ ساقلاش زۆرۈردۇر: بىرى، سەپەرنى. ماڭار كۇن ۋە يول - مۇساپە سىرىدىن باشقا-لارنى خەۋەردار قىلماسلىق لازىم. چۈنكى دۈشمىنىڭ خەۋەر تاپسا پېيىگە چۈشۈشى مۇمكىن. يەنە بىرى، نىيەت - غەرەزنى، ئارزۇ - مەقسىتىنى سىر تۇتۇش لازىم. ئەگەر بۇ دۈشمىنىگە بىلىنسە، ھەسەتخورلۇق قىلىپ ئىشىگىنى بۇزىدۇ. ئۇچىنچى بىرى، بايلىقىنى ئاشكارىلا-ماسلىق لازىم «مەن باي» دەپ خالىغانچە پۇل، مال - مۈلكىنى كىشىلەرگە ئاشكارىلاپ يايسا، باشقىلاردا تەبئىي تەمە پەيدا قىلىپ قويىدۇ. بەلكى دۈشمەنلەر ئۇنى بايلىق-تىن مەھرۇم قىلىش كويىغا چۈشىدۇ. تاسادىپىي ئەلەم يەتسىمۇ سىر تۇتۇش كېرەك. بۇنىڭدا ئىككى ئىش بار: بىرى، ئاشكارا بولغان رەنجىك دوستلىرىڭنى مالال، نائۇ-مىد قىلىدۇ؛ يەنە بىرى، دۈشمەننىڭ پىتنە تېلىنى ئاچىدۇ. بىر كىشى ئاقىلغا: «مېنىڭ بىر سىرىم بار، كىمگە دەي» دېسە، ئاقىل: «سىر ئۆزۈڭنىڭ، ئۆزۈڭگە لازىمدۇر. بۇنى ئۆزۈڭ ساقلىمساڭ باشقا كىشىگە لازىمى بولمىغان نەر-سىنى نېمىدەپ ساقلايدۇ» دېگەندىن كېيىن، سىرىنى دېمەي مۇرادىغا يەتكەنىكەن.

بىر ھېكايىدە مۇنداق رىۋايەت قىلىنغان: ئىسكەندەر زۇلقەرنەين سىرىنى بېقىنىغا دېدى. ئۇ ئاشكارىلىدى. ئىسكەندەر ئۇنى جازالىماقچى بولغاندا ئارستو: ئەي شا-ھىنشاھ، ئۆزۈڭگە كېرەكلىك سىرنى ئىچىڭگە سىغدۇرال-مايلا ئۇنىڭغا دەپسەن. ھالبۇكى، ئۆزۈڭ ساقلىيالمىغان سىرنى ئۇ قانداق ساقلىسۇن؟ ئۇنىڭدىن ئاغرىنما، قايت، دەپتۇ. ئىسكەندەر گۇناھىنىڭ ئۆزىدە ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ.

سىر ساقلىيالمىغان كىشى ھەممىگە دەردى - بالانى چىللاپ كەلتۈرگۈچىدۇر. شۇڭا ھەزرىتى ئەلىشىر نەۋائىي: «سىرىمنى دۈشمنىم بىلمىسۇن دېسەڭ، دوستۇڭغىمۇ دې-مە» دەپ ناھايىتى توغرا ئېيتقان.

كىشىلەرنىڭ ئەيىبىنى ئاچماق ۋە غەيۋەت قىلىش

باشقىلارنىڭ يېتىشسىزلىكىنى ئالدىدا دېمەي، ئۆز-گىلەر ئالدىدا ئۇنىڭ كەينىدىن سۆزلەش، ئارقىسىدا دې-يىش غەيۋەت قىلىشتۇر. بۇمۇ بىر ناچار سۈيەت بولۇپ، ئاقىل ئادەملەرنىڭ ئىشى ئەمەس. بىر ئادەمنىڭ ئەيىبىنى ئۇنىڭ ئارقىسىدا سۆزلىسەڭ، ئۇ گەپ ئۆزىگە ئاڭلىنىپ قالسا، ئەلۋەتتە سېنى دۈشمەن كۆرىدۇ. شۇنىڭدىن ئېتىبا-رەن ئۇ كىشى ساڭا ئىناۋەت قىلمايدۇ.

ئەگەر بىر كىشىنىڭ غەيۋىتىنى ۋە ئەيىبىنى سۆزلە-گەن چاغدا ئاڭلاپ تۇرغۇچى ئاقىل ئادەم بولغان بولسا پەملەيدۇكى، «بۇ ئادەم ھازىرغۇ ئۇنىڭ غەيۋىتىنى قىلدى، كېيىن بىر يەردە يەنە بىر كىشىگە جەزمەن مېنىڭ غەيۋە-تىمنى قىلىدىغىنى ئېنىق» دەپ بۇ كىشىدىن قاچىدۇ، ھەزەر قىلىدۇ. خەقنىڭ غەيۋىتىنى قىلىپ ئادەتلەنگەن كىشىلەرگە خىتابەن دانا زاتلاردىن بىرى: «... بىر - بىرىڭىزنىڭ، بۇرادىرىڭىزنىڭ گۆشىنى يېمەڭىز!» دەپ ئاگاھلاندۇرغاندۇر. بۇ بولسا غەيۋەتنىڭ دۇرۇس بولمىغان بىر تەرىپىدۇر. ئەمدى يەنە بىر تەرىپى بولسا، جەمئىيەتتە بەزىبىر بەتقىلىق - رەزىل كىشىلەر بارىكى، قول ۋە تىلىنى يامانلىقتىن يىغمايى ئەل - جامائەتكە ئادەتتە ۋە مەنۇى تەرىپلەردىن زىيان يەتكۈزىدۇ. ئەلۋەتتە مۇنداق كىشىلەر-نىڭ يامان قىلىقلىرىنى خالايىقا تونۇشتۇرۇپ، ئادەملەرنى ئۇنىڭدىن ھوشيار بولۇشقا، زىياندىن ساقلىنىشقا ئاگاھلان-دۇرۇش لازىم.

ئەمۋال شۇنداق ئىكەن، بۇ خىل تۇزۇلمىس، ئەخ-لاقسىز كىشىلەرنىڭ يامان قىلىقلىرىنى جەمئىيەتتە جاما-ئەتنى ئاگاھلاندۇرۇش نىيىتىدە پاش قىلىش غەيۋەت بول-مايدۇ ۋە ئۇ غەيۋەت دائىرىسىگە كىرمەيدۇ. غەيۋەت قە-لىشقا ئادەتلەنگۈچى ئەسلىدىن ئېيتقاندا، يالغانچى، بەر-ھەق مۇناپىقتۇر.

غەيۋەتخور ئادەم ھەر قانداق يامانلىقتىن يانمايدۇ. ئۇنىڭ ياخشىسى بىرەر كىشىنىڭ غەيۋەتخورلۇقى بىلىنسە، ئۇنىڭ بىلەن شۇل مىنۇتتىن باشلاپ ھەمسۆھبەت بول-

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

ماسلىق لازىم.

چېقىمچىلىق ۋە گەپ توشۇماق

بىر كىشىنىڭ ئىككىنچى بىر كىشى ھەققىدە قىلغان سۆزىنى شۇ كىشىگە يەتكۈزگەنلىك گەپ توشۇماقتۇر. بۇ بەكمۇ پەس سۈپەتتۇر. ھەر قانداق ئادەم مۇنداق شۇم ئىشتىن ئۆزىنى تارتىش لازىم. خۇسۇسەن باللىرىمىزنى بۇ ئىللەتتىن ئاگاھلاندۇرۇپ تۇرمىقىمىز زۆرۈردۇر.

گەپ توشۇيدىغان مۇنداق ئادەمدىن ھەممە كىشى نېرى قاچىدۇ.

بۇ ھەقتە ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرىدە مۇنداق بىر رىۋايەت بار: «... قەدىمكى زاماندا بىر زەرگەر ئۆيىدە بىر بالا باققۇچى توختاتماقچى بولۇپ قوشنىسىغا ئۆزىنى توختاتقان ئايالدىن بىرنى تېپىپ بېرىشنى ئۆتۈنۈپتۇ. قوشنىسى ئۇ كىشىگە زەخەئانا دەيدىغان بىر ئايالنىڭ بارلىقىنى، ئۆزى پاكىز، نىزافەتلىك ئايال بولسىمۇ، ئەمما بىر ئەيىبى (گەپ توشۇيدۇ)غانلىقىنى، بۇنىڭدىن ئاگاھ بولۇش لازىملىقىنى جېكىلەپتۇ. زەرگەر زەخەئانىنى قويۇپ تۇرۇپ باشقىسىنى تېپىشنى ئويلىغان بولسىمۇ، خوتۇنى: «ھېچ گەپ يوق، ئۆزىمىز دىققەت قىلارمىز» دەپ ئاخىر زەخە ئانىنى ئەپكېلىپ، يەتتە يىللاپ ئۆيىدە توختىتىپتۇ. زەخە ئانا تازا يەرلەشكەندىن كېيىن سۈت بىلە كىرگەن يامان خۇيىنى كۆرسەتمەك بولۇپتۇ - دە، خېنىمنىڭ بېشىنى بېقىۋېتىپ: «خېنكەم، قايسى كۈنى مەن ئۇستامنىڭ قېشىغا ئاش ئېلىپ بارغىنىمدا ئۇستامنىڭ بىر نازىنىنىنىڭ قولىغا بىلەيزۈك سېلىۋاتقىنىنى كۆرۈپ قالدىم. قىياسىمچە، ئۇستامنىڭ نىيىتى ئالا ئوخشايدۇ، ئۇ كىشىدىن ھۇشيارراق بولسىلا، يەنە سىلىنىڭ يۈزلىرىگە پۇت قويمىسۇن!» دەپ ئۇستامنىڭ ئاقكۆڭۈل خوتۇنىنىڭ دىلىگە غۇم، غەشلىك چۈشۈرۈپ قويۇپتۇ.

ئارىدىن بىرەر ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىن زەخەئانا ئۇستامنىڭ ياخشى كۆرىدىغان غىزاسى شويلىنى ئوخشىتىپ ئېتىپ، زىرە - قارامۇچلارنى سېلىپ، ۋاقتىدىن ئۆتكۈزۈپرەك دۇكانغا ئاپىرىپ بېگۈزۈپتۇ. ئۇستام كېچىكىش سەۋەبىنى سۈرۈشتە قىلغاندا: «ئېيتاي دېسەم بېشىمدىن قورقىمەن. سىلىگە بولغان ساداقىتىم ۋە ئىخلاسىمنى ئۆزلىرى چۈشىنىلا، دېمىسەم تېخى بولمايدۇ، تۇزكورلاردىن بولۇشنى خالىمايمەن» دەپتۇ. ئۇستام: «ئېيتىۋەرگىن، ھەر قانچە گۇناھ بولسىمۇ ئەپۇ قىلىمەن» دېگەندىن كېيىن، ئۇ مۇنداق بىر گەپنى توقۇپتۇ: «مەن شويلىنى خۇمرىغا ئۇسۇي دەپ تۇرسام ئۆيدە خېنكەمنىڭ بىر كىشى بىلەن پىچىرلىشىۋاتقىنىنى ئاڭلاپ قالدىم. ئىشىك تۈۋىگە بېرىپ يوچۇقتىن قارىسام، بىر يىگىت بىلەن بولۇۋاتقان سۆھبەت ئىكەن، مەن چۆچۈپ كەتتىم. خېنكەمنىڭ نىيىتى بۇزۇلغان ئوخشايدۇ. ھەر ھالدا پەخەسىرەك بولغايلا!» دەپ ئۇستامغا «ۋاپادارلىق» قىلغان بولۇپتۇ. ئۇستام ھەيران بولغىنىدىن دىلىغا شەك چۈشۈپ، ئۆزىمۇ نىھايەت بىئارام بولۇپ: «يەنە ئەھۋاللار بولسا مېنى خەۋەردار قىلىپ تۇرۇڭ» دەپ قايتىشقا ئىجازەت بېرىپتۇ.

بۇ قېرى تۈلكە ئۆيگە كېچىكىپرەك كەلگەچ ئۇستامنىڭ خوتۇنى ئۇنىڭدىن كېچىكىش سەۋەبىنى سۈرۈشتە قىلغاندا، ئۇ پېشانىسىگە بىرنى ئۇرۇپ: «مەن كېچىكمەيتىتىم، ئەمما سىلىنى دەپلا كېچىكتىم. دۇكانغا بارسام ئۆزلىرىگە گېپىنى قىلغان، قولىغا ئۇستام بىلەيزۈك سېلىپ قويغان ھېلىقى ساھىبى رەنا بىلەن ئۇستام يەنە ئېچىلىپ - يېيىلىپ سۆزلىشىۋاتقانىكەن. شۇنى ئاڭلاپ سىلىگە يەتكۈزىمەن دەپ كېچىكتىم. قارىغاندا، ئۇستام ئاشۇ چوكانغا ئىلىنىپ قالغاندەك تۇرىدۇ. سىلىگە ئىچىم ئاغرىۋاتىدۇ» دەپ سۆزلەپ كېتىپتۇ. ئۇستامنىڭ ئاقكۆڭۈل خوتۇنى: «قانداق قىلىمىز، بىر چارە قىلساڭ» دەپ ئۇنىڭدىن مەسلىھەت سوراپتۇ. ئۇ دەللە ئويلانغان بولۇپ: «بۇنىڭ چارىسى ئاسان، سىلى كېچىكتۈرمەي چارشەنبە ئاخشىمى ئۇستام ئۇخلاۋاتقاندا ئۇنىڭ بۇغدىيىكىدىكى ساقىدىن ئۈچ تالنى ماڭا ئېلىپ بېرىلا، قالغان ئىشنى ئۆزۈم قىلىمەن» دەپتۇ. ساددا خېنكەم شۇنىڭدىن كېيىن قانداق قىلىپ ئۇستامنىڭ ئۈچ تال ساقىلىنى قولغا كەلتۈرۈشنى ئويلايدىغان بولۇپتۇ.

ئىككى كۈندىن كېيىن زەرگەرنىڭ قېشىغا گۆشكە بارغان زەخەئانا: «ۋاي ئۇستام، سىلى بەك ھۇشيار بولۇپ، ياتقان - قوپقاندا دىققەت قىلمىسىلا بولمايدىغان بولدى. تۈنۈگۈن ئۆيگە خېنكەمنىڭ ھېلىقى سىلىگە دېگەن ئاشىقى كېلىپ خېنكەمگە بىر ئۇستىرىنى بېرىپ، چارشەنبە دېگەندەك قىلىپ پىچىرلىشىپ كەتتى. قىياسىمچە، چارشەنبە كۈنى ئۇ ئىككىسى سىلىنى ئۆلتۈرۈشنى پىلانلاشقان ئوخشايدۇ» دەپتۇ. بۇ شۇم خەۋەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئۇستامنىڭ ئەرۋاھى ئۇچۇپ: «ياق، ھەر قانچە بولسىمۇ ئۇنداق ئەمەستۇ» دەپ ئىشەنمەپتۇ. جادۇگەر زەخە: «ئەزبىرايى خۇدا، شۇنداق. ئەگەر ئىشەنمىسىلىرى چارشەنبە ئاخشامدا ئورۇنلىرىدا ئۇخلىغان بولۇپ يېتىپ باقسىلا، ئاندىن كارامەتنى كۆرۈلا!» دەپتۇ. شۇنداق قىلىپ ئۇ ھەر ئىككى سەمىمىي ئەر - خوتۇننى بىر - بىرىگە قارشى قىلىپ تەييارلاپ بولۇپتۇ. دېگەن چارشەنبە كەپتۇ. دۇكاندا ئىش بىلەن ھارغان ئۇستام ئۆيگەن

كىرىشى بىلەن خوتۇنى ئۇنىڭغا قاراپمۇ قويماپتۇ. ئۇ، تەبيارلانغان كەچلىك سىنچاينىمۇ ئىچمەي ئۇخلىماقچى بولۇپ بېشىنىپ يېتىپتۇ. بىر ھازادىن كېيىن خورەك تارتىپ قاتتىق ئۇيقۇغا كەتكەن بولۇپ بېتىۋاپتۇ. خوتۇنى ئۇستامنى بىخىرامان ئۇخلاپ كەتتى، دەپ ئويلاپ پۇتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ ئاستا بېرىپ، كۆرپە ئاستىغا تىقىپ قويغان ئۇستىرىنى ئاپتۇ - دە، ئېرىنىڭ يېنىدا بىر ئاز ياتقاندىن كېيىن ئۇچ تال ساقىلىنى ئالىمەن دەپ ئېڭىكىگە شۇنداقلا ئۇستۇرىنى ئەكېلىشىگە، زەرگەر ئۇستام خوتۇنۇمنىڭ مېنى ئۆلتۈرۈشى راستكەن، دەپ يۈگۈرۈپ قوپۇپ ئۇنىڭ قولىدىن ئۇستىرىنى تارتىۋاپتۇ ۋە ئايالىنى چېچىدىن تارتىپ ئوڭدىسىغا بېقىتىپ بوغۇزىغا ئۇستىرىنى سۈركەپتۇ. خوتۇنىنىڭ بېشى تېنىدىن جۇدا بولۇپ، يوتقان - كۆرپە ۋە ئۇستىنىڭ ئۇستىبېشى قانغا بويۇلۇپتۇ. شۇ ئەسنادا زەخە بېقىنلا يەردىكى زەرگەر ئۇستامنىڭ خوتۇنىنىڭ ئاكىسى باقىلارنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئەھۋالنى بايان قىلىپتۇ. باقى يۈگۈرگەن پېتى سىڭلىسىنىڭ ئۆيىگە كېلىپ، ھەدەپ قانغا بويالغان كىيىم - كېچەكلەرنى يۇيۇۋاتقان زەرگەر ئۇستامغا ئېتىلىپتۇ. ئاڭغىچە زەخە دەرھال زەرگەر ئۇستامنىڭ ئىنىسىنىڭ ۋە تۇغقانلىرىنىڭ ئۆيىگە خەۋەر قىلىپتۇ. ئۇلار كېلىپ باقىنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپتۇ. شۇ ئارىدا باقىنىڭ تۇغقانلىرى كېلىپ ئۇستىنىڭ ئىنىسى ۋە ئۇنىڭ بالىلىرىدىن ئىككىنى ئۆلتۈرۈپتۇ. شۇنداق قىلىپ بىردەمنىڭ ئىچىدە ئىككى تەرەپتىن بىر مۇنچە ئادەم ئۆلۈپتۇ. كېيىن بۇ ۋەقە شەھەر ھاكىمىغا يەتكەندىن كېيىن تەپسىلىي تەكشۈرۈپ كۆرسە، ھەممە ئىش زەخە دەللالنىڭ چېقىمچىلىقى، يوق ئىشنى توقۇپ چىقىپ ئەر - خوتۇننى بىر - بىرىگە دۈشمەنلەشتۈرگەنلىكىدىن بولغانلىقى مەلۇم بوپتۇ. شۇنىڭدىن تارتىپ جامائەت گەپ توشۇيدىغانلارنى ھەجۋى قىلىپ مۇنداق قوشاق توقۇپتۇ:

ئاقنى كۆككە ئۆرىگەن زەخە دەللال،
كۆكنى ئاققا ئۆرىگەن زەخە دەللال.
ئىناق - ئامراق تۇغقان بىلەن ئەر - خوتۇننى
نىسىت - نابۇت ئەيلىگەن زەخە دەللال.»

تەرى سۆرۈنلۈك

ئاتا - بوۋىلىرىمىز «چىراي كۆرۈپ ھال سورا» دېگەن سۆزنى ناھايىتى توغرا ئېيتقان.

ئىشىكىڭگە بىرەر كىشى كەلسە ۋە ھاجىتىمنى پۈتتۈرۈپ بېرىشنى ئۆتۈنسە ياكى سەن بىر ئادەمگە ھاجىتىڭ چۈشۈپ ئالدىغا بارغان چاغلاردا ئوچۇق چىراي بولماق لازىم. تەرى سۆرۈن ئادەمدىن ھەممە كىشى قاچىدۇ. شۇڭا ھەر قاچان ئادەم باشقىلارغا يولۇققاندا ئوچۇق چىراي مۇئامىلە قىلىشى ۋە بالىلىرىغىمۇ بۇ ئادەتنى ئۆگىتىشى زۆرۈر.

خەلق ئارىسىدا مۇنداق بىر رىۋايەت بار: قەدىمكى زاماندا قەشقەر سوزاقتا بىر كىشىگە تومۇزدا ئىسسىق ئۆتۈپ كېتىپ، ئۇ چوڭ ئوغلىنى بەشكېرەمدىكى تۇغقانلىرىدىن بىرىنىڭ ئۆيىگە دورىلىق ئۈچۈن سىركە سوراپ ئەۋەتىپتۇ. چوڭ ئوغلى تۇغقىنىنىڭ ئىشىكى ئالدىغا بېرىپ، ئېشەكتىن چۈشمەي تۇرۇپ قولىدىكى تايىقى بىلەن تۇغقىنىنىڭ ئىشىكىنى چېكىپ: «دادام سىركە بەرسۇن دەيدۇ» دەپ توۋلاپتۇ. تۇغقىنى بوينىنى سوزۇپ قاراپ بېقىپ: «سىركە يوق!» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. بۇ ئوغۇل نائۇمىد قايتىپ كەلگىنىدە بالىسىنىڭ خۇيىنى بىلگەن دادا: «سەن تاغاڭدىن سىركىنى قانداق سورىدىڭ؟» دەپ سوراپتۇ. بالا: «مەن ئېشەكتە تۇرۇپ ئالدىراپلا سىركە سورىغانىدىم، يوق دەپ بەرمىدى» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن دادا ئىككىنچى ئوغلىنى تاغىسىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئېشەكتىن چۈشۈپ، ئاۋۋال تاغىسى ۋە ئۇنىڭ ئۆيىدىكىلەرگە: «ئەسسالامۇئەلەيكۇم» دەپ سالام بېرىپ، ھال - ئەھۋال سوراپتۇ. ئاندىن ئۇلار قاچىلاۋاتقان مايسەن ئۆرۈكنى يۈگۈرۈپ بېرىپ سۆكەنگە توشۇپ بەرگەندىن كېيىن تاغىسىنىڭ: «ئوغلۇم، بۇيان كەپسەنغۇ!؟» دېگەن سوئالىغا جاۋابەن: «دادامغا بىر - ئىككى كۈن بولدى ئۇفا (ئاپتاپ) ئۆتۈپ كەتكەنىدى، ئۆيىمىزدە سىركە تۈگەپ قالغانىكەن، دورىلىق ئۈچۈن سىلىنىڭ قاشلىرىغا ئەۋەتكەنىدى، ماۋۇ پىلچەككە (قوينىدىن پىلچەكنى چىقىرىپ، ناھايىتى ئوچۇق چىراي بىلەن) بىر تېمىم سىركە قۇيۇپ بېرەمدىكىن، دەپ كەلگەنىدىم» دەپ ئىنتايىن خۇشپېئىل تەلمۈرۈپ تۇرۇپتۇ. پىخسىق، پۇلغا ئامراق تاغىسى بالىنىڭ ياخشى مۇئامىلىسىدىن تەسىرلىنىپ: «بىر كۈپتىكى سىركىنى ئېلىپ كەتكىن» دەپتۇ. بالا رەھمەت ئېيتىپ: «مەن ئېشەك بىلەن كەلدىم، كۈپنى ئېلىپ كېتەلمەيمەن. ئازغىنە - بىر تېمىم بولسىلا بولىدۇ، ھېچ بولمىغاندا مۇشۇ پىلچەككە لايىق قۇيۇپ بەرسىلە كۈپايە» دەپ ئىنساپ بىلەن تەشەككۇر بىلدۈرۈپ تۇرۇۋاپتۇ. تاغىسى: «ئۇنداق بولسا مۇنداق قىلايلى» دەپ كۈپتىكى سىركىدىن چوڭ بىر قاپاققا لىپمۇلىق توشقۇزۇپ، ئوغۇلنى ئېشىكىگە مىندۈرۈپ ئالدىغا ئېلىپ بېرىپتۇ ھەم جۈپ توقاچ تۇتۇپ ئۇزىتىپ قويۇپتۇ. ئوغۇل

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماڤالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

سىركىنى ئۆيىگە ئېلىپ كىرگەندىن كېيىن دادىسى مۇنچىۋالا يوغان قاپاقتىكى سىركىنى كۆرۈپ ھەيران بولۇپ، بۇنىڭ سىرىنى سوراپتۇ. بالا: ئۆيگە ئوچۇق چىراي بىلەن كىرگەندىن باشلاپ، تاغىسىغا سالام - سەھەت قىلىپ، تىنچلىق - ئامانلىقىنى سوراپ تاكى تاغىسى چوڭ قاپاقتىكى سىركىنى بەرگەنگە قەدەر ھەممە ئەھۋالنى سۆزلەپ بېرىپتۇ.

خۇلاسە شۇكى، قوپال سۆزلەيدىغان كىشى ھېچقانداق ئادەمنى راژى قىلالمايدۇ. مۇنداق ئادەمگە ھېچقانداق ئادەم ھەتتا كىچىك بالىمۇ ئېتىبار قىلمايدۇ. ھەممە كىشىنىڭ ئالدىدا سەت كۆرۈنىدۇ.

نىكاھ، ۋەدە - قەسەمدۇر

نىكاھ - ئەر - خوتۇننىڭ بىر - بىرىگە ئۆمۈرلۈك جۈپتى ھالاللىقى، ۋاپادار - ھەمراھلىقى، ھەمدەملىك - ھامىيلىقى ئۈچۈن ئېلىنغان ۋەدە ۋە قاتتىق ھۈججەتلىشىشتىن ئىبارەتتۇر.

ئۇيغۇرلاردا قەدىمدىن تارتىپ داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان ئەخلاق - پەزىلەتلەردىن بىرى نىكاھ بولۇپ، ئۇ، توي - مۇراسىم كۈنى خالايىق ئالدىدا بولىدىغان كۈچلۈك ۋەدە - پەيمان (توختام)دىن باشلىنىدۇ.

ئۇيغۇرلار تارىختىن بۇيان، تويلىرى بولغاندىن باشلاپ قىز - يىگىتنىڭ مىللىتى، ئائىلىسى ۋە ئۆزىنىڭ نەسلى - نەسىبى، ئۆرپ - ئادەتلىرى، تىلى، ئىپپەت - نومۇسىنى ساقلاش، بالىلىرىنى ياخشى بېقىش ۋە تەربىيىلەش، بالىلارنى ۋە ئانىلىرىنى تولۇق‌نەپەقىلەندۈرۈشنى تەركىسىز مىللىي ئەخلاق، ئائىلە مىزانى، ئادىمىيلىك بۇرچ، مەيلى قايسى تەرەپ بولمىسۇن ئىپپەت - نومۇسىنى ساقلىماسلىق، تالاغا قاراشنى جۈپتى روزىگارى ئۈچۈن، ئائىلىسى ئۈچۈن، بالىلىرى ئۈچۈن كەچۈرگۈسىز خىيانەت ۋە جىنايەت دەپ قاراپ كەلگەن. قەدىمكى ئۇيغۇرلار ۋە ئۇلارنىڭ ئەركەكلىرى ئۆز جۈپتى روزىگارى بولغۇچى ئايالىنى «قاتىن» دەپ ئاتىغان. «قاتىن» سۆزى دىلى (يۈرىكى) دىلىغا، ئېتى ئېتىگە، جېنى جېنىغا قېتىشقان، ئارىلاشقان، ئۇيۇشقان دېگەن سۆز بولۇپ، كېيىنكى چاغلاردا «ق» ھەرپى ئورنىغا «خ» يورۇتۇلۇپ، «خاتىن» بولۇپ ئىشلىتىلگەنلىكى مەلۇم.

ئەجدادلىرىمىز بۇ ئەنئەنىۋى ئەخلاق - پەزىلەتلىرىنى ساقلاشتا ئۇلار قەدىمكى بوۋىلىرىنىڭ ئەدەم - ئەخلاقى ۋە قائىدە - يوسۇنلىرىغا ھۈرمەت قىلىپ، ئۇنىڭغا سادىق بولۇپ كەلگەنلىكتىن، ئۇيغۇرلار كۆچمەن چارۋىچىلىق بىلەن تۇرمۇش كەچۈرگەن چاغلىرىدىمۇ يايلاق ۋە چېدىرلار ئالدىدىكى بۇلاق ۋە كۆللىرىدە ۋاپادارلىقنىڭ سىمۋولى بولغان ئاققۇ ئۈچۈن ئاۋۋال ئورۇن ھازىرلىغان ۋە ئورۇن بەرگەنىدى. بۇ ئادەتلەر ھازىرمۇ مانى دىنىدىكى ئۇرۇقداشلار ئارىسىدا ساقلىنىپ كەلمەكتە. رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، مەرگەنلەر ئەگەر ئاققۇنىڭ ئەركىكىنى ئوۋلىغان بوولسا، ئۇنىڭ ئوق تەككەن جەسىتى ئاسماندىن يەرگە چۈشۈپ بولغۇچە چىشى ئاققۇ تېخىمۇ ئېگىز ھاۋا بوشلۇقىغا قاڭقىپ، كۆتۈرۈلۈپ، سوڭرە قانىتىنى جۈپلەپ يەر تەرەپكە شۇڭغۇپ، ئاندىن كۆكسىنى قاتتىق زېمىنگە ئۇرۇپ، ئۆزىنى ئۆلتۈرىدىكەن. ئەگەر چىشىنى ئوۋلانغان بولسا، ئەركىكى خۇددى شۇل تەرىزدە ئۆزىنى ئۆلتۈرەر ئىكەن، دېگەن تەمسىل بار. ھەتتا ۋاپادارلىق سىمۋولى بولغان ئاققۇنى ئوۋلىغانلارنىڭ ئائىلىسىگە قۇتلۇق بولمايدۇ ۋە بەخت يولى ئېتىلىدۇ، دېيىلگەن ئېتماد (ئىشەنچ) مۇ بار.

بىزنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىمىز ئۆز جۈپتى روزىگارلىرىغا ۋاپادار بولۇشتا خۇددى پاك يۈرەك ئاققۇدەك بىر - بىرلىرىگە سادىق ۋە سەمىمىي ئىدى. شۇڭا، بۇ ئەنئەنىۋى پەزىلەتنى ساقلىشىپ كەلگەن.

سۇلتان ئابدۇرەشىدخان ھۇزۇرىدا

سەئىدىيە خانلىقىنىڭ قۇرغۇچىسى سۇلتان سەئىدخان (مىلادى 1514 - يىلى 7 - ئايدا سەئىدىيە خانلىقىنى قۇرۇپ، مىلادى 1533 - يىلى 47 يېشىدا ۋاپات بولغان) ۋاپات بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ سالاھىيەتلىك ئوغلى ئابدۇرەشىدخان (مىلادى 1533 - يىلى بۇ خانلىقنىڭ I خانى بولۇپ، 26 يىل خانلىق قىلغاندىن كېيىن مىلادى 19559 - يىلى ۋاپات ئەتتى) ئاتىسى ئورنىغا خان بولدى. سۇلتان ئابدۇرەشىدخان ئۆز ھاياتىدا سەئىدىيە خانلىقىنىڭ راۋاجى ۋە روناق تېپىشى ئۈچۈن زور سەئىي - ئىجتىھاد قىلغان بۇيۇك سىياسىئوندۇر. سۇلتان ئابدۇرەشىدخان خانلىقنى ئەدلى - ئادالەت بىلەن ئىدارە قىلغانلىقتىن، شىمالدا يەتتىسۇ، توقماقلارغىچە، جەنۇبتا تىبەت، كەشمىرغىچە، غەربتە تاشكەنت، شەرقتە كەڭسۇ (گەنسۇ)، چىڭخەي (كۆكنۇر)غىچە بولغان كەڭ زېمىندىكى ئەھلى پۇقرالارنى ھەقىقىي ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ، ئەلنى ئەمىن قىلغان. خانلىق ئاۋاتلىشىپ، ھەممە يەر مەمۇرچىلىققا تولغانىدى.

سۇلتان ئابدۇرەشىدخان يىش ۋاقىتلىرىدا ھەربىي يۈرۈشلەرگە قاتنىشىپ، ئۇرۇش - جەڭلەردە چىنىققان؛ بۇيۇك ئالىم - ئەللامىلاردىن ئىلىم ئۆگىنىپ، كامالەتكە يەتكەن. شۇڭا ئۇ مەرىپەتپەرۋەر، ئىلىم ئەھلىگە ھامىي،

ھاكىمىيەت باشقۇرۇشقا قابىل، ھەر دائىم ئەل ئىچىگە بېرىپ، خەلقنىڭ دەردى - ئەھۋالىنى ئاڭلاپ ھالىغا يېتىدىغان، ھۆكۈمەت خادىملىرىنى ئۆزى بىۋاستە تەپتىش قىلىدىغان، قوشنا مەملىكەت ۋە يات ئەللەر بىلەن رابىتەلەرنى مۇۋاپىق قىلالايدىغان ۋە ئىناق ئۆتۈشنىمۇ بىلىدىغان ئۇلۇغ زات ئىدى.

سۇلتان ئابدۇرەشىدخان ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئەنئەنىۋى ئەدەب - ئەخلاقىي پەزىلەتلىرىگە ۋارىسلىق قىلىپ «قاتىن» لەر ئىمتىيازى «ھوقۇقى» نى ھۇرمەتلەشنى ھەمىشە تەشەببۇس قىلغان. ئۇلارنىڭ يېرىم ئالەملىكىنى ئېتىراپ قىلىپ، ئەمىر - يارلىقلىرىدا، سۆھبەت سورۇنلىرىدا خوتۇن - قىزلارنىڭ پەزىلەت، خىزمەتلىرىنى ئىنچىكىلەپ تونۇتۇپ، كۆرسىتىپ ئۆتكەن. ھەتتا نىكاھلىنىشتىكى تۆت شەرتنىڭ بىرىنچىسى بولغان «خوتۇنلار ئاۋۋال ئۆزىنىڭ رىزالىقىنى بىلدۈرۈش» شەرتىنى قايتا - قايتا تەكىتلىگەن.

كۆپلىگەن راست سۆزلۈك تارىخچىلار، ئەدىبلەر، تەتقىقاتچىلار سەئىدىيىلەر دەۋرىدىكى ئەخلاقىي گۈللىنىش، سۇلتان ئابدۇرەشىدخاننىڭ ئادىللىقى، ئۆزى مەشھۇر خان بولسىمۇ، ئوردا ئەنئەنىسىدىن قورقماي دېھقان قىزى ئاماننىسىغا ئۆيلىنىشى، ئۇلارنىڭ بىر - بىرىگە سادىق - ۋاپادارلىقى، ئۇيغۇر 12 مۇقامىنى توپلاپ، رەتلەپ، قېلىپلاشتۇرۇپ تارىختا ئۆچمەس تۆھپە قالدۇرغانلىقى ۋە ئاماننىساخاننىڭ «ئىشرەت ئەنگىز» مۇقامىنى ئىجاد قىلغانلىقى، خوتۇن - قىزلارغا نەسىھەت قىلىش مەزمۇنىدا «ئەخلاقىي جەمىلە» (گۈزەل ئەخلاق) ناملىق بىر كىتاب يازغانلىقى ھەققىدە كۆپلىگەن ئىلمىي، تارىخىي، ئەدەبىي ئەسەرلەرنى يازغانلىقى ئۈچۈن ماقالىنىڭ سەھىپە ئېھتىياجى بىلەن بۇ ھەقتىكى تەرىپاتلارنى قايتا تەكرارلىماي، ئوقۇرمەنلىرىمىزگە بۆزچى ھۇسەيىننىڭ ھىكايىتى بىلەن مۇقامشۇناس، شائىرە، ئۆز دەۋرىنىڭ يېتۈك ئەخلاقشۇناسى ئاماننىسا خېنىمنىڭ ئۆلۈم ئالدىدىكى ۋەسىيىتىنى تەقدىم قىلماقچىمەن.

* * * * * * * *

ھەپتىدىن بۇيان، سېتىپ ئالغان يىپلىرىنى ئاقاق ئۆرۈش قىلىپ پاتلاپ تەييارلىغان بۆزچى ھۇسەيىن قىبىلىغا ئۇدۇل تۈزۈلگەن دۇكانغا رەتلىك تارتىپ، سەھەردە تۇرۇپ تاھارەت ئېلىپ، «بىسمىللا» بىلەن بىرىنچى موكىنى ئاتقاندىن باشلاپ چارشەنبە كەچقۇرۇنغىچە 27 دانە خامنى توقۇپ تەييارلاپ، قاتلاپ، پەيشەنبە كۈنى ئەتىگەندە يول چاۋىرىدا ئىسرىق سېلىپ، «شىش بازىرى»غا ئاپىرىپ، تىلىگەنگە قاراپ سېتىپتۇ.

ئۇ، ماتالىرىنى سېتىپ بولغاندىن كېيىن يىپ بازىرىغا بېرىپ يەنە ھەپتىلىك تىرىكچىلىكى ئۈچۈن يىپ، ئاشقان پۇلىغا ئاشلىق، سەۋزە، گۆش، تۇز، ياغ قاتارلىق لازىمەتلىكلەرنى ئېلىپتۇ. بازاردىن قايتىپ ئۆيىگە كىرسە، ئەھلى بەيتى (ئۆي ئىگىسى) بولغان زۇلەيخان بۇنىڭدىن بۇرۇنقى چاغلاردىكى خۇش چىرايى بىلەن ئۇنىڭ ئىستىقبالىغا چىقىپ قولىدىن بازارلىقلىرىنى خۇشال - خۇرام ۋە ئىتتىك ئېلىشنىڭ ئورنىغا، ئېرىدىن بۇگۈنكى پۇلنىڭ ھېسابىنى ئېلىپتۇ. دېمىسىمۇ زۇلەيخان ئاخىرقى تۇغۇتىدىن كېيىن چىرايى ئېچىلمايدىغان بولۇپ قالغانىكەن. بۇنى ئاز دېگەندەك، بازاردىن ھېرىپ - ئېچىپ كەلگەن ھۇسەيىن بۆزچىدىن ھەدېسىلا پۇلنىڭ ھېسابىنى بىر - بىرلەپ ئېلىپ، پۇلدا سەل - پەل ئېگىز - پەسلىك كۆرۈلسىلا: «بۇ پۇل نەگە كەتتى» دەپ ئۇرۇشىدىكەن. ئۇلار جېدەل ئۇلغىيىپ بولالمىغاندا مەھەللە ئىمامىغا، ھەتتا مەھكىمە شەرئىيگە بارىدىغان بوپتۇ. بۇگۈنمۇ ھۇسەيىن بۆزچى ھويلا ئىشىكىدىن كىرىشىگە ئەسەبلىرى قوزغالغان زۇلەيخان ئېرىنىڭ ساتقان خام پۇلىدىن ھېساب ئېلىپ كۆرسە، 16 پۇل كەم چىقىپتۇ. زۇلەيخان: «بۇ پۇل نەگە كەتتى؟» دەپ ئېرى بىلەن جېدەللىشىپتۇ. جېدەل ئەدەپتۇ. ھۇسەيىن بۆزچى ئەكەلگەن يىپ - تاق ۋە گۆش - ياغلارنى تاشلاپلا ئاچچىقىغا بەس كېلەلمەي خوتۇنىغا بىر كاچات ساپتۇ - دە، ئەرز قىلىش ئۈچۈن سۇلتان ئابدۇرەشىدخان ئوردىسىغا مېڭىپتۇ. ئەزەلدىن خەلقنىڭ چوڭ - كىچىك ئەرز - دادلىرىنى ئۆزى ئاڭلاپ، ئۆزى سوراپ ئادەتلەنگەن خان بۆزچى ھۇسەيىننىمۇ قوبۇل قىلىپ ئەرز - دادىنى سورىغاندا، بۆزچى ھۇسەيىن سۇلتان ئابدۇرەشىدخانغا: - ... خاتونۇم بىلەن ئارىمىزدا مۇھەببەت قالمىدى. خانىمىزدا جېدەلدىن باشقا ئاراھخۇدا جىم ئولتۇرىدىغان دەققە يوق. ماڭا ھەدېسىلا تاپا - تەنە، دەككە قىلىدۇ. ھېساب ئالىدۇ. ئاجرىشىپ كېتىشكە نىيەت قىلىپ ھۇزۇرلىرىغا دادىمنى ئېيتىپ كەلدىم، - دەپتۇ.

سۇلتان ئابدۇرەشىدخان ھۇسەيىن بۆزچىگە ئۆزى يۈكۈنۈپ ئولتۇرغان گىلەم ئۈستىدە ئولتۇرۇشقا ئىشارەت قىلىپ: «بېقىن ئولتۇرغىن» دەپ يېنىغا چاقىرىپتۇ. ئارىدىكى تارتىنىشلار تۈگەپ، خان بىلەن بۆزچى تىزىنى تىزىغا تەگكۈزۈپ ئولتۇرۇپ پاراڭدىشىپتۇ. سۇلتان ئابدۇرەشىدخان بۆزچى ھۇسەيىننىڭ ئەرز - دادىنى كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلاپ ئۇنىڭغا قاراپ دەپتۇ:

- خاتۇنلىرىمىز ھەمىشە بىزنىڭ دەككىمىز ۋە ئاچ-

ئەۋلاد گۈرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

چىقىمىزنى كۆتۈرسە، تاپا - تەنىلىرىمىزگە چىدىسا، خام كۆتۈرۈپ ئېلىپ كىرگەن يېمەكلىرىمىزنى پىشۇرۇپ، ئوبدانىنى بىزلەرگە بېگۈزسە، خانىمىزنى ئىسىتىپ، يورۇتسا، ئۇنى ساقلىسا، تەشنا كىرسەك بىزگە سۇت، شەربەت، چاي بەرسە، كىر - قاتلىرىمىزنى يۇيۇپ، ياقىلىرىمىزنى ئاقارتسا، يىرتىلغان كىيىم - كېچەك، يوتقان - تۆشەكلىرىمىزنى پاكىزلەپ يامىسا، ئارزۇلىرىمىزنى قاندۇرۇپ، پەرزەنتلىرىمىزنى توقۇز ئايلاپ بويىدا كۆتۈرسە، سۈتلىرىنى ئەمگۈزۈپ، ھۆللىرىنى قۇرۇقداپ، ئوت - سۇدىن ساقلاپ، ئاغرىقىدىن خەۋەر ئېلىپ چوڭايتسا، تاپقان - تەرگەنلىرىمىزنى بىر - بىرلەپ ئەكىرسەك جۇغلاپ ئالسە خەزىنىسىدىن ئىبارەت چوڭ بايلىق جۇغلىسا، ئاتا - ئانا، بىر تۇغقان، خىش - ئەقرىبا، يارۇ - ئاشنا مېھمانلىرىمىزنى ئىستىقبال قىلىپ، ئۇلار ئالدىغا پايمال بولۇپ چىقىپ نېمەت داستىخانلىرىنى يايسا، دەردىمىزگە دەرمان بولۇپ، كۈن ۋە تۈن بىزنىڭ مۇنىس (سىرداشقۇچى) مىز بولسا ... شۇنچە ھەسىنات (ياخشىلىق) لىرىنى ئالدىمىزغا كەلتۈرمەي، تېخى ئۇزۇلۇشۇپ كېتىش دېگەن سۆزنى ئاغزىدىن چىقارماقچى بولامسىنا؟! خانلىقىمىز تەۋسىدىكى ئەركىشى دېيىلگەن زاتلار ئۆز ئائىلىسىنىڭ ئاشۇنچىلىك يۈكىنى ئۈستىدىكى كۆتۈرۈپ كېتەلمەسكەنۇ، كەمىنىڭ سەلتەنىتىمىزدىن ئىبارەت بۇ زور ئائىلىنىڭ ئەھدىسىدىن چىقمىقى بەسىي مۇشكۈللەردىن بولسا كېرەك. كۆلىمىڭ (ئۆيۈڭ)دە ئەھلى بەيتىڭنىڭ بىر كۈن يوق بولغان كۈنىنى سەن ئېسىڭگە ئېلىپ باق. روزىگارىڭدىن بوران، كەيپى ھالىڭدىن ۋەيرانلىق ئەكس ئېتىدۇ. «تالاق» (ئۇ-زۇلۇشۇپ كېتىش) سۆزىنى دېمەك ئەھلى مەردىنىڭ ئىشى ئەمەس. ئۇ مەبغۇز (غەزىپلەنگەندە ئېيتىلغان)نەرسىدۇر. بۇ بىلازىم سۆزنى ئىشلەتمەك ئار - نومۇسسىز كىشىلەرگە ئاسان، ئەمما ئۇنىڭ ئاقىۋىتىدىن كېلىدىغان دەشۋارچىلىقنى ھەل قىلىش تولىمۇ تەس. سەن گەرچە جاھىللىقىڭغا ئېلىپ ھېچكىمنىڭ سۆزىنى ئاڭلىمايمەن، دەپ قەسەمگە ئولتۇرغان بولساڭمۇ، لېكىن سەبىي بالىلىرىڭنىڭ: «دادا، ئانا» دېگەن پاك ۋە سەمىمىي، غەرەزسىز ساداسى، سالاسى ئالدىدا لەت بولۇپ، بوشىشىپ كېتىشىڭ ۋە قەھرى - غەزىپىڭدىن قايتىشىڭ مۇمكىن.

پەردە بىلەن ئايرىلغان ھەرەمخانىدا سۇلتان ئابدۇرەشىدخانىنىڭ سۆزىدىن ۋاقىپ بولغان خانىش ئانانىسا خېنىم:

- باشقا خالايىقلارنىڭ ئۆيىگە مۇھەببەت تولدۇرۇپ قويۇلغىنى يوق. ئەلۋەتتە ئەر - خاتۇن بولغۇچى زاتلار بىر - بىرلىرىگە رىئايە ۋە ھۆرمەت قىلىپ، مۇھەببەتنى ئىزدىنىپ تېپىشلىرى لازىم. شۇ چاغدا ئۆي ئىچىدە ھەمىسى بولۇپ، تۇرمۇشتا راھەت، خاندا بەرىكەت بولىدۇ. سىز بىلىسىزكى، كېيىن دېيىلگەن ئۆلۈك كېيىمىنى ئادەتتە ئۆلگەن ئادەملەر ئۈچۈن پېچىدۇ، ھاياتلارغا كېيىن پېچىلمايدۇ. بىز ئەھلى زاپىپلار (خاتۇنلار) ھايات كىشىگە كېيىن پېچىلسا بىرگىنىپ قورقىنىمىزدەك «تالاق» دېيىلگەن سۆزنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىپ قېلىشىدىن شۇنداقلا بىرگىنىپ قورقىمىز. ئەركىشىنىڭ يوق ئىشلارغا ۋەسۋەسىلىپ يۈرمىگىنى ياخشى، - دەپ سۆز قوشۇپ خانىنىڭ نەسىھىتىنى ئىزاھلاپتۇ.

خان ۋە خانىشنىڭ سۆزىدىن قانتىق تەسىرلەنگەن بۆزچى ھۈسەين ئويلىغان يامان پىكرى ئۈچۈن پۇشايمان قىلىپ، چېپىلداپ تەرلەپ، خان ھۇزۇرىدىن ئەپۇ سوراپ، خجالەتتە ئۆيىگە قايتىپتۇ. ھويلا ئىشىكىدىن ئەندىلا بېشىنى تىقىپ بۆزچى ھۈسەيىننى كۆرۈپلا خو-تۇنى يەنە يېگىدىن جېدەك باشلىماقچى بولۇپ: «... سەن مېنى ئۇرۇپ - سوقۇپ، ھاقارەتلىگىنىڭنى ئاز دەپ تېخى مېنى مەھەللە - كوي ئالدىدا مەھكىمە شەرئىيگە سۆرەپ ئاپىرىپ خالىغىنىڭنى قىلماقچىمىدىڭ؟ ئەمدى سېنىڭ ماڭا كۆرسىتىدىغان ھەر قانداق كارامىتىڭ بولسا كۆرسەمەن» دەپ بىر قولى بىلەن ئېرىنىڭ ياقىسىغا، يەنە بىر قولى بىلەن ئۆزىنىڭ بەلبېغىغا ئېسىلىپ: «ئۇرە!» دەپ قورسىقىغا ئوسكىلى تۇرۇپتۇ. تولا موكا ئېتىپ قولى بەكمۇ ئىنتىپ كەتكەن ھۈسەين بۆزچى بۇ قېتىمدا: «ئەستەغپۇرۇللا» دېگىنىچە ساقلىنى تۇتاملاپ، تامدىكى شامدەك قېتىپلا تۇرۇپ قاپتۇ. بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن قىزى زۇبەيدە دادىسىنىڭ پېشىغا ئېسىلىپ: «جېنىم دادا، بىزنىڭ يۈزەمزنى قىل، ئاچچىقىڭغا ھاي بەرگىن. بۇ بېقىنىدىن بېرى كېسەلنىڭ دەستىدىن ئانامنىڭ ئېسىرى ئەدەپ كەتتى» دەپ يىغلاپ يالۇرۇۋاتسا، ئاكىسى ھەسەن ئالىسىنىڭ قول بېغىشىنى تۇتۇۋېلىپ: «مېھرىبان ئاتا! دادامنىڭ يانغىسىنى قويۇپ بەر. سەن ھەمىشە بىزگە يېتىمچىلىكنىڭ، كېلىنلىكنىڭ دەردىنى قانچىلىك كۆپ تارتقانلىقىڭنى سۆزلەپ بېرىپ: ئىككى بېتىم كاككۇك - زېمىنىڭ ئاران قۇرغان ئۇۋىمىز بۇ ئۆي دېيىتىڭ! ئەمدى شۇ ئاۋات بولغان ئۇۋاڭلارنى بۇزۇشقا قانداق چىدايسىلەر؟» دەپتۇ ۋە ئوغۇل - قىز ئىككىسى جۇپ پاك كۆزلەردىن ئاققان ئابى نىسان (باھادا تۇنجى ياغقان يامغۇر سۈيى) ئاتا - ئانىنىڭ دىلىدىكى غەشىنى ئېقىتىپ كېتىپتۇ، ئۇلارنىڭ دىللىرىدىكى ئاداۋەتنى يۇمشىتىشقا

مەھەم، شۇنداقلا ئىككى دىلىڭ بىر - بىرىگە بولغان مۇھەببىتىنى قايتا چېتىشتا يېڭى رىشتە بوپتۇ. پەرزەنتلە-رىڭ كۆز ياشلىرىدىن تەسىرلەنگەن ھۈسەين بۆزچى:

- باللىرىم، سىلەرنىڭ ئېيتقانلىرىڭلار بەرھەق. ئاناڭلار بىلەن مەن بىر - بىرىمىزنى، سەرگۈزەشتىلىرى-مىزنى، دەردۇ - ئەلەملىرىمىزنى ... يالغۇز ئىسپەتەن ئوبدان چۈشىنىپ، روزىگار قۇرۇپ سىلەرگە ئاتا - ئانا بولالمىدۇرمىز. خۇدانىڭ ئىلتىپاتى بىلەن خانىمىز بەرىكەت تاپقاندى. ئەمما مەن بۇ ئاپا ئاناڭلار ئۆزۈمنى، ئاناڭلارنىڭ قىلغان خىزمەت ۋە ئەقىدىسىنى، سىلەرنى ئۇنتۇپ، ئاچ-چىقمىنى باسالماي خان ھوزۇرىغا شىكايەتكە بارغىنىمدا ئۇلۇغ خانىمىز سۇلتان ئابدۇرەشىدخان ئالىيلىرى ۋە خا-نىش ئاماننىساخان خېنىم: «تالاق سۆزىنى ئېغىزدىن چې-قارماق ئاز - نومۇسسىز كىشىلەرگە ئاسان، ئەمما ئاقىۋە-تىدىن كېيىدىغان دەشۋارچىلىقى تولىمۇ تەس، ئەر - خوتۇن بولغۇچى زاتلار بىر - بىرىگە رازىلىق ۋە ھۆرمەت قىلىشلىرى لازىم» دەپ پەند - نەسىھەت قىلدى. خان ئالىيلىرىنىڭ قىلغان سۆزى جېنىمدىن ئۆتۈپ يۈرىكىمگە تەگدى. ئۆيۈ ئىچىدىكى ئىشلارنى مەھكىمىگە شىكايەت قىلىپ بېرىش قاچاندا بولمىسۇن يۈز سۈيىنى تۆكۈشتىن، ئۆزىنى خارلىققا سېلىشتىن، ئائىلە چاۋىسىنى چىتقا بېيىش-تىن باشقا نەرسە ئەمەسكەن، - دەپتۇ. ئاندىن زۇلەيخان:

- مەن ئۇچۇن ھەمىشە سۈيەت بولىدىغان، يىرا-قىمنى بېقىن قىلىدىغان، يوقنى ئەيىپ قىلىدىغان، ھەممە ئېغىرچىلىقنى كۆتۈرىدىغان ھەتتا خانىمزىنىڭ قازىنى ئۇ-چۇن ئۆزى ئوتۇن بولۇپ كۆيىدىغان، ئەلنى، يۇرتىنى ۋە بىزلەرنى قوغدايمەن دەپ ياۋغىمۇ بارىدىغان ئاناڭلارنى ئىشكىتىن كىرىشىگىلا زورلاپ زەنجىتكىنىمىنىڭ خان ھۇ-زۇرىغا بېرىپ يەتكىنىنى، يەنە ئۇ شاھلىرىمىزنىڭ پاراسەت بىلەن قىلغان نەسىھەتلىرىنى ئاڭلاپ خجالەتتە قالدىم. مەن بىلمەپتىمەن، توۋا قىلدىم. ئاۋۋال ئۇلۇغ خانلىرىمىز-دىن، ئاندىن ئۆزلىرىدىن ئۆزرە سورايمەن، - دەپ يىغلاپ كۆزىدىن ئىسسىق ياش تۆكۈپ، ئۇنى ساربۇغۇچ بىلەن سۈرتۈشكە باشلاپتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئائىلىدىكىلەر ئىناق، ئامراق بولۇپ، ئائىلە بەرىكەت، رونىق تېپىپ نەۋرە، چەۋرە، ئەۋرىلەرنى قاتارغا قوشۇپتۇ.

ئاماننىسا خېنىمنىڭ ۋەسىيتى

خاتىرىلەردە، مىللىي ئەدەب - ئەخلاق مىسلىسىز گۈللەنگەن سۇلتان ئابدۇرەشىدخان زامانىسىدا پۈتۈن يۇرتنا ئەر - ئايالالاردىن «ئۆزۈلۈشىمىز» دەپ مەھكىمە-لەرگە يۈگۈرگۈچىلەر ناھايىتى ئاز بولغان، دەپ رىۋايەت قىلىنىدۇ. چۈنكى خانىمنىڭ «يېرىم ئالەم» بولغان خوتۇنلار مەسلىسىدە ئىنساپ ۋە ئادالەتنى قايتا - قايتا تەكتىلىشى ۋە ئەمەلىي تەدبىرلىك ئىش يورۇتۇشى بىر سەۋەب بولغان بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئەقىدە (يالغۇز نەپسىنى ساقلىغۇچى) ئەھلى بەيتى خانىش ئاماننىسا خېنىمنىڭ ۋاپاتىدۇر. ئۇ، ئۆنكەن خانلارنىڭ خاتۇنلىرىدەك ئەۋلادلا-رىغا ئالتۇن - كۈمۈش، زىبۇ - زىننەت قاتارلىق نەرسە-لەرنى مىراس قالدۇرماي مۇنداق ۋەسىيەت قالدۇرغان:

«مەن بېقىن سائەتتە ئالەمدىن ئۆتىدىغاندەك تۇرا-مەن. ھەزرەتلىرىدىن ئۆمىدىم: كەمىنە روزىگارلىرى پۈ-تۈن ھاياتىمدا ئەل مەرپىتى ئۈچۈن تىرىشتىم، يازدىم. مېنىڭ زەخرە ئاخىرەت (ئاخىرەتكە سەرمايە) بولغۇدەك ياخشى خىسلەت، پەزىلىتىمۇ يوق. مالىك بولغان دۇنيا-لىقىم ھاجىتى ئەسلىدىن زىيادىمۇ ئەمەس. ئالۇ كات ئۇستىدىكى بېڭى تاغاردىكى ئۆز قولۇم بىلەن توپلىغان قومۇش قەلەم قىرىندىسى مېنىڭ ھاياتىمدا يىغقان غەززا-نەمدۇر. مەن ھەر بىر خەت ئۈچۈن ئۇشلانغان قومۇش قەلەم قىرىندىسىنى جۇغلاپ قويغانىدىم. ئۇ مېنىڭ سىز-غان قەلىمىم ئەجرى ۋە سەمەرىسى بولسۇن، باقىي ئالەمگە ئالغاچ كېتەي. شۇڭ قەلەم قىرىندىسى بىلنە مېنى يۇيىدە-غان تاھارىتىم سۇيى ئىستىلىپ، بەدىنىم يۇيۇلسۇن.

مۇھتىرەمە ئالىم مەلىكە رازىيەنىڭ يالغۇتى خېتى بىلەن يېزىلغان «مەسىھەت شېرىنى»نى تېخى كۆچۈرۈپ بولالمىغانىدىم، ئۇنى باكىرە قىزلاردىن بىرى ئاخىرىغا يەت-كۈزۈپ، ھەممە يۇرتتىكىلەرگە تەقدىم ۋە تەلىم قىلغان بولغايلا. ئالىمە پاتىمە بىنىنى ئەھمەد بىنىنى مۇھەممەد سەمەرقەندى قىزىنىڭ خەتتى فارسى نۇسخىسىدە مەقبە-رەم (قەبرە)گە خاتىرە يېزىلغاي ...»

ئۇ، شۇ سۆزلەرنى دەپ بولۇپلا كۆز يۇمدۇ. بۇ ھال سۇلتان ئابدۇرەشىدخانغا قاتتىق تەسىر قىلدۇ. ئۇ زات ئالىم، پازىلە - ئەقىدە ئاماننىسا خېنىمنىڭ پاك مۇھەب-بىتى، ھۆرمىتى خاتىرىسى ئۈچۈن ئۇنىڭ تاھارىتى بىلەن ئەركەك ئاقىۋەتەك دۇنيادىن ئۆتىدۇ. بۇلارنىڭ راسىلىق، ئىنساپلىق، ۋاپادارلىق ئەخلاقىي پەزىلەتلىرىنى كۆرگەن، ئاڭلىغان ئەل تېخىمۇ بىر - بىرلىرىنىڭ قەدىرگە يېتىدە-غان ۋە كۆيۈندىغان بولۇپ، ئۆز يولى ۋە ئەقىدە - ئېتىقادلىرىدا مۇستەھكەم تۇرۇش، ئەنئەنىۋى ئەخلاقىي پەزىلەتلىرىنى قوغداش ئارقىلىق، تارىختا ئەۋلادلارغا يە-قىلمىلىس ئەخلاق ئابىدىسىنى تىكلىگەنىدى.

1982 - يىل 30 - ئىيۇل، شەھىرى كاشغەر